

แนวความคิดและการอบทฤษฎีในการศึกษา

ในการศึกษา เรื่อง "ทัศนคติของผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีต่อระบบพรรคการเมืองไทย" ผู้ศึกษาได้นำแนวความคิดและการอบทฤษฎีมาใช้ในการศึกษา 3 แนวทางใหญ่ๆ คือ

- (1) แนวความคิดและการอบทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำศาสนาอิสลาม
- (2) แนวความคิดและการอบทฤษฎีเกี่ยวกับระบบพรรคการเมือง และ
- (3) แนวความคิดและการอบทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติทางการเมือง

โดยจะได้พิจารณาแนวความคิดและการอบทฤษฎีในแต่ละแนวทางในรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้ คือ

แนวความคิดและการอบทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำศาสนาอิสลาม (Islamic leader theory)

(1) แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำหรือชนชั้นผู้นำ มักเน้นพิจารณาเกี่ยวกับความหมาย การจำแนกประเภทหรือลักษณะ ตลอดจนบทบาทหน้าที่ของผู้นำในสังคม ดังนั้นในการศึกษาแนวความคิดนี้ จึงจะพิจารณาในแต่ละประเด็นไปตามลำดับคือ

ก. ความหมายของผู้นำ (definition of leader) *

แนวความคิดเกี่ยวกับผู้นำนั้น มาจากแนวการศึกษาทางสังคมศาสตร์เกี่ยวกับการจัดช่วงชั้นทางสังคม (social stratification) เนื่องจากพิจารณาเห็นว่า คนที่ประกอบกันอยู่ในสังคมมีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ อยู่มากทั้งทางด้านสถานภาพฐานะ อำนาจ ทรัพย์สินเกียรติยศ ซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมประเมินค่าว่าเป็นสิ่งที่ดีน่ายกย่อง หรือเป็นสิ่งที่มิคุณค่า (values) ในสังคม หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งได้ว่า คนในสังคมได้แยกแบ่งแยกออกเป็นชั้นๆ (classes) อยู่แล้วโดยธรรมชาติ เพราะคนมีความไม่เท่าเทียมกันในด้านต่างๆ ดังกล่าวแล้ว เช่น บางคนมีตำแหน่ง

* คำว่า ผู้นำ (leader) เป็นคำที่มีความหมายเหมือนกับคำว่า ชนชั้นผู้นำ (elites), ชนชั้นสูง (high class), ชนชั้นผู้ปกครอง (ruling class) ฯลฯ หรือแม้แต่คำว่า ภาวะผู้นำ (leaderships) เป็นต้น แต่ในที่นี้จะใช้คำว่า "ผู้นำ" เพื่อใช้อธิบายผู้นำศาสนาอิสลามต่อไป.

ทางสังคมสูง บางคนมีอำนาจมาก บางคนว้าววย บางคนมียศฐาบรรดาศักดิ์ ขณะที่คนส่วนใหญ่มีสถานะ เป็นเพียงบุคคลธรรมดา มีอำนาจน้อย มีฐานะยากจน เหล่านี้ เป็นต้น

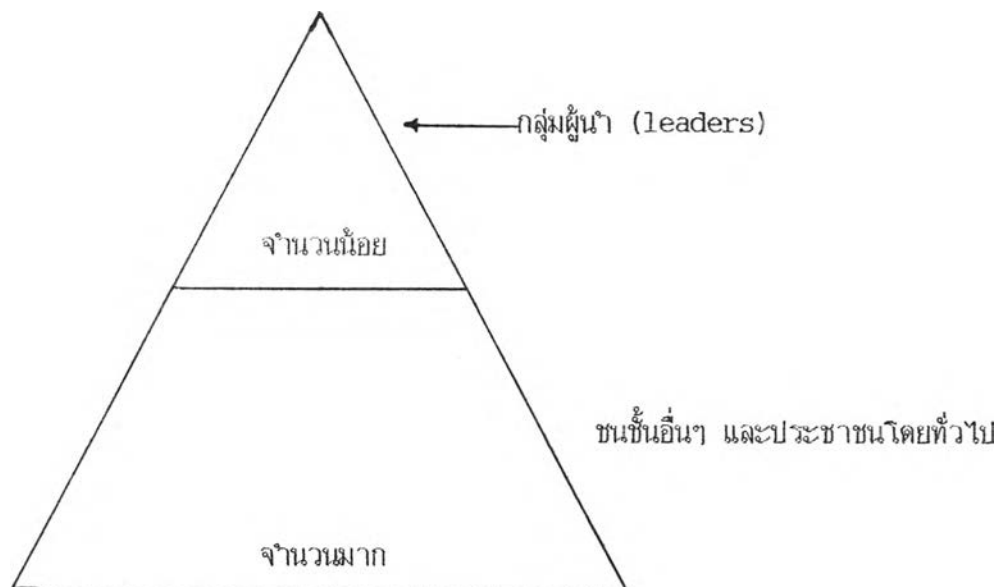
ความหมายของ "ผู้นำ" จึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับลักษณะการจัดตั้งชั้นทางสังคมดังกล่าว กล่าวคือ "ผู้นำ" มักเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลมากในการควบคุม และกระทำการที่ เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในด้านต่างๆ รวมทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมด้วย นอกจากนี้ ยังหมายความว่าผู้ที่ได้รับอำนาจจากความมั่นคง สถานภาพทางครอบครัว ชั้น วรณะ ระบบ หรือการมีสติปัญญา เลอเลิศกว่าคนอื่น และผู้นำยังเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างอำนาจของท้องถิ่น ชาติและชุมชน ¹

ความแตกต่างของบุคคลที่ปรากฏอยู่ในสังคมต่างๆ หรือความแตกต่างระหว่างชนชั้นต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น จึงมีเพียงคนจำนวนน้อยซึ่งอาจเรียกว่า เป็นคนกลุ่มน้อย (minority group) ของสังคมที่ถูกจัดว่าเป็นผู้มีสถานะสูงกว่าคนอื่นฯ ในสังคม โดยถ้าเปรียบเทียบว่า คนทั้งหมดในสังคมเป็นเสมือนรูปปิรามิด (pyramid) ที่ปลายยอดแหลมของปิรามิดก็คือ กลุ่มชนชั้นสูงจำนวนน้อย หรือ "ผู้นำ" ในสังคมนั้น ซึ่งอยู่ตรงจุดยอดโครงสร้างของสังคมนั่นเอง กลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันว่า คือผู้นำ (leaders) ของสังคม มีความแตกต่างจากคนอื่นๆ โดยทั่วไป เพราะเป็นบุคคลที่มี สถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมสูงกว่า เช่น มีฐานะร่ำรวย มีตำแหน่งหน้าที่สูงกว่าคนอื่น หรือได้รับการยกย่องนับถือจากบุคคลทั่วไป เหล่านี้เป็นต้น ² ซึ่งอาจแสดงออกมาเป็นรูปภาพได้ ดังนี้ คือ

¹ Jack C. Plano, Milton Greenbury, Ray Olton and Robert E. Riggs, Political Science Dictionary, (Minsdale, Illinois: The Dryden Press, 1973), p.134.

² โปรตดูรายละเอียดใน ชาติชาย ณ เชียงใหม่, "พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของชนชั้นนำ" ใน, เอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2529).

รูปภาพที่ 1 กลุ่มผู้นำในสังคม



ความหมายอีกความหมายหนึ่งของ "ผู้นำ" ซึ่งเป็นความหมายในลักษณะทั่วไป คือ ผู้นำ หมายถึง คนส่วนน้อยในสังคมที่มีอำนาจและอิทธิพลมากที่สุด ครอบครองทรัพย์สิน และความมั่งคั่งมากที่สุด และคนส่วนน้อยได้อาศัยความได้เปรียบดังกล่าว เข้าควบคุมการตัดสินใจของสังคม หรืออำนาจปกครองเอาไว้ และถ้าพิจารณาในแง่กิจกรรมด้านต่างๆ ของสังคมแล้ว ชนชั้นผู้นำ คือ บุคคลที่มีตำแหน่งสูงสุดในกิจกรรมต่างๆ ของสังคม เช่น ผู้มีตำแหน่งสูงในระบบราชการ ทหาร การเมือง ศาสนา เศรษฐกิจ การศึกษา และอาชีพอื่นๆ เป็นต้น ³

รอดเดอริก เบลล์และคณะ ให้นิยามของผู้นำไว้ว่า หมายถึง ผู้ซึ่งอยู่ในอำนาจหรือตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ โดยผู้นำจะเป็นผู้สามารถมีอิทธิพลในการจัดสรรและจัดการสิ่งที่มีคุณค่าต่างๆ (values) ได้มากกว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนนั้น ทั้งนี้ ก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามที่ตนเองและสมาชิกในชุมชนโดยทั่วไปปรารถนา ⁴

³ เรื่องเดียวกัน . . .

⁴ Roderick Bell, David V. Edwards and R. Harrison Wagner, Political Power: A Reader in Theory and Research (New York: The Free Press, 1969), p.112.

พิพพ์เนอริ์ และเพรสชิส⁵ ได้ให้นิยามของ "ผู้นำ" ในเชิงการดำเนินงานของกลุ่มคนว่า ผู้นำเป็นผู้บริหารงานของกลุ่ม โดยทำหน้าที่เกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกต่างๆ การจูงใจ การริเริ่มสร้างสรรค์ การประนีประนอม และการประสานงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการศึกษาของกลุ่มพฤติกรรมนั้น มักจะเน้นถึงภาระหน้าที่ของผู้นำเกี่ยวกับการวินิจฉัยสั่งการในเรื่องต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ พฤติกรรมของผู้นำสามารถดำเนินไปได้ โดยอาศัยอำนาจหน้าที่และอำนาจบารมีเป็นเครื่องมือสำคัญ ทั้งในลักษณะที่เป็นแบบพิธีการ (formal) และแบบที่ไม่เป็นพิธีการ (informal) ทั้งนี้ เพื่อก่อให้เกิดพลังร่วมของกลุ่ม และมุ่งหวังให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

อุทัย หิรัญโต⁶ ได้อธิบายความหมายของการเป็นผู้นำไว้ว่า เป็นกิจกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในการที่จะสร้างอิทธิพลจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาหรือกลุ่มคนในสังคม เพื่อก่อให้เกิดความพยายามร่วมกันในการทำงาน โดยให้สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่ได้กำหนดไว้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

ณรงค์ สินสวัสดิ์⁷ ให้ความหมายของคำว่า "ผู้นำ" โดยพิจารณาถึงคุณสมบัติเฉพาะที่โดดเด่นของผู้นำ 8 ลักษณะใหญ่ๆ คือ ผู้นำมักเป็นผู้ที่มีพลังกายและพลังประสาทที่เข้มแข็ง มีพลังขบขัน และความอดทนสูงกว่าคนอื่น ผู้นำมักเป็นผู้ที่รู้จักมุ่งหมายและแนวทางที่จะนำสังคมและประเทศชาติ และสามารถทำให้คนทั่วไปเห็นชอบกับเป้าหมายและแนวทางดังกล่าว ผู้นำมักเป็นผู้มีความกระตือรือร้น (enthusiasm) มีความขยันขันแข็งที่จะทำให้แผนการณ์ของเขาบรรลุผลสำเร็จ นอกจากนี้ผู้นำต้องมีความเป็นมิตรและความรักต่อบุคคลใกล้ชิดและประชาชนโดยทั่วไป ผู้นำต้องมีความน่าเชื่อถือ (integrity) เป็นที่ไว้วางใจของผู้ตาม ผู้นำต้องมีความกล้าในการตัดสินใจ เป็นผู้มีความรับผิดชอบและความรอบรู้ เพื่อช่วยส่งเสริมการตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่างๆ และคุณสมบัติสุดท้ายคือ การเป็นครูที่ดี สามารถถ่ายทอดความคิดและชักจูงให้ผู้ตามคล้อยตามความคิดเห็นของเขาได้

⁵ John M. Pfiffner and Robert V. Presthus, Public Administration (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall Inc., 1965), p.350.

⁶ อุทัย หิรัญโต, ประชุมศิลป์: ศิลปะของการเป็นผู้นำ, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเตียนสโตร์, 2524), หน้า 12-13.

⁷ ณรงค์ สินสวัสดิ์, ผู้นำการเมือง (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 17-23.



ชัยอนันต์ สมุทวณิช^๘ กล่าวถึงผู้นำหรือชนชั้นนำไว้ว่า หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดๆ ก็ตามในสังคมหนึ่งๆ ที่มีตำแหน่งหน้าที่สำคัญและมีชื่อเสียง ฉะนั้น ผู้นำจึงอาจหมายถึงรวมถึงบุคคลในหลายสถานภาพ หลายสาขาอาชีพ ทั้งผู้ที่มีตำแหน่งสูงมีอำนาจในหน้าที่ราชการ มีฐานะเศรษฐกิจมั่งคั่งหรือเป็นผู้มีชื่อเสียงดีในทางสังคม หรือผู้นำทางศาสนา เหล่านี้เป็นต้น

ส่วนจักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ^๙ กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่อยู่ในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ซึ่งมีคุณสมบัติในด้านต่างๆ สูงกว่าบุคคลโดยทั่วไป เป็นคุณสมบัติที่พึงปรารถนาของบุคคลอื่น ไม่ที่จะ เป็นคุณสมบัติเพียงประการเดียวหรือหลายอย่างรวมกัน นอกจากนี้ผู้นำอาจจะเป็นผู้ที่มิอำนาจ ได้รับการยกย่องนับถือ มีทรัพย์สิน มีความสามารถหลายๆ ด้าน เช่น เป็นผู้ฐานะร่ำรวย เป็นผู้นำทางศาสนา เป็นข้าราชการระดับสูง เป็นต้น

พิจารณาความหมายของ "ผู้นำ" ดังกล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า โดยภาพรวมแล้ว นักวิชาการต่างให้ความหมายของผู้นำในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน จะต่างกันก็แต่เฉพาะจุดเน้นของแต่ละคนเท่านั้น กล่าวคือ เกณฑ์ในการพิจารณาถึงความเป็นผู้นำ จะมีหลักการโดยทั่วไป ดังนี้ คือ พิจารณาว่าใครหรือผู้ใดเป็นแกนนำในกลุ่มหรือสังคม ใครหรือผู้ใดมีตำแหน่งสูงกว่าคนอื่นในสังคม ใครหรือผู้ใดมีอิทธิพลต่อการกระทำใดๆ ของกลุ่ม ใครหรือผู้ใดเป็นบุคคลที่คนส่วนใหญ่ในกลุ่มชื่นชมและยอมรับนับถือ และใครหรือผู้ใดมีลักษณะ เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม ส่วนลักษณะร่วมกันในความหมายของ "ผู้นำ" นั้น อาจสามารถสรุปแยกประเด็นออกมาได้ ดังนี้คือ

1. ความหมายของผู้นำนี้มาจากแนวความคิดเรื่องการจัดช่วงชั้นทางสังคม (social stratification) กล่าวคือ จากข้อเท็จจริงที่ว่า คนที่ประกอบกันอยู่ในสังคมมักมีความแตกต่างกันในหลายๆ ด้าน และมีการแบ่งชั้น (class) จากความแตกต่างกันดังกล่าว
2. ผู้นำเป็นบุคคลที่มีจำนวนน้อยหรือคนกลุ่มน้อย (minority group) ในสังคม เป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่จุดยอดสูงสุดของปิรามิดในสังคม

^๘ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดคืออิสระ. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พิมพ์มโน, 2517), หน้า 92.

^๙ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, บุคคลชนชั้นนำ โครงสร้างอำนาจและการเมืองในชุมชนไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 21.

3. โดยปกติแล้ว ผู้นำจะมีสถานภาพหรือคุณสมบัติทางด้านต่างๆ สูงกว่าคนอื่น ๆ ในสังคม ทั้งฐานะ อำนาจ เกียรติยศ ตำแหน่ง ตลอดจนการได้รับการยอมรับจากคนอื่นโดยทั่วไป

4. ผู้นำมักมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มและสังคม รวมทั้งมีความสามารถในการชักจูงคนอื่น ๆ ให้เห็นคล้อยตามแนวความคิดของเขา และดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

5. ผู้นำจะมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ตาม หรือกลุ่มอย่างใกล้ชิด โดยผู้นำจะมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม เป็นตัวจักรสำคัญในการกระตุ้น เร่งเร้าการดำเนินงานต่างๆ ของกลุ่มและชุมชน และผู้ที่ได้รับการเคารพยกย่องจากกลุ่มหรือสังคมอย่างสูง มักจะมีลักษณะเป็นขวัญและกำลังใจของผู้ตามหรือของกลุ่มอยู่ด้วย

6. ความเป็นผู้นำยังขึ้นอยู่กับค่านิยมของคนในสังคมนั้นๆ ด้วย กล่าวคือ บางสังคมอาจยกย่องผู้นำทางศาสนา บางสังคมยกย่องข้าราชการ บางสังคมยกย่องคนมีความรู้ เหล่านี้เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงความหมายของ "ผู้นำ" โดยลำดับดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว เพื่อให้การศึกษาผู้นำศาสนาอิสลามได้กรอบแนวความคิดที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ต่อไปนี้จะได้พิจารณาหัวข้ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับ "ผู้นำ" ตามลำดับ คือ

บ. ประเภทและลักษณะของผู้นำ

นักวิชาการทางจิตวิทยาสังคมได้อธิบายถึงลักษณะของความเป็นผู้นำว่า ขึ้นอยู่กับลักษณะต่างๆ ที่สำคัญ 3 ประการ คือ ¹⁰

(1) ความเป็นผู้นำเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำแต่ละคน (leadership as trait within individual leader) ซึ่งในสมัยก่อนมีความเชื่อกันว่า ความเป็นผู้นำเป็นผลมาจากพันธุกรรม หรือสายเลือด หรือเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด กล่าวคือ สิ่งที่ทำให้บุคคลกลายเป็นผู้นำนั้น เป็นคุณสมบัติที่อยู่ภายในตัวของแต่ละคน ผู้นำประเภทนี้ จึงเป็นผู้นำประเภทที่มีลักษณะ

¹⁰ Murray G. Ross and Charles E. Hendry, Reading in Social Psychology, 3rd ed. (New York: Henry Holt, 1958), pp.100-107.

พิเศษเฉพาะที่ไม่เหมือนคนอื่น เช่น พุดแก่ง มีความสามารถในการรบ หรือเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด เป็นต้น

(2) ลักษณะของความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับกลุ่ม (leadership as a function of the group) ผู้นำตามลักษณะนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของแต่ละคนเหมือนประเด็นแรก แต่ความเป็นผู้นำจะขึ้นอยู่กับโครงสร้างของกลุ่มมากกว่า ทั้งนี้ความเป็นผู้นำในกลุ่มถูกกำหนดโดยผลรวมของทัศนคติความต้องการของกลุ่ม หมายความว่า กลุ่มและผู้นำเป็นของคู่กัน ถ้ามีกลุ่มก็ต้องมีผู้นำ และถ้ากลุ่มขาดผู้นำก็อาจไม่มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ การเป็นผู้นำเป็นกระบวนการที่จำเป็นต้องทำหน้าที่ทั้งในการนำและการบริหาร

(3) ลักษณะความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (leadership as a function of situation) ผู้นำประเภทนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานการณ์ต่างๆ ที่กลุ่มต้องเผชิญอยู่จะก่อให้เกิดผู้นำขึ้นได้ เหตุนี้ความเป็นผู้นำจึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์ วัฒนธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่ม หรือองค์กรต่างๆ เหล่านี้คือการเผชิญหน้าหรือการมีวิธีการขจัดปัญหาที่ประสบอยู่

ส่วน ทิศ ¹¹ ได้จำแนกประเภทของผู้นำ โดยพิจารณาจากการกำเนิดผู้นำ รวมไปถึงความเชื่อมโยงกับการแสดงบทบาทหน้าที่ของผู้นำออกได้ 3 ประเภท คือ

(1) ผู้นำโดยการสร้างตนเอง (the self-constituted leader) เป็นผู้นำซึ่งผลักดันตนเองขึ้นไปสู่ความเป็นผู้นำ ผู้นำในลักษณะนี้มักเป็นผู้มีบุคลิกลักษณะ แข็งแรง มีความสามารถในการเป็นผู้นำในตนเองอย่างหนักแน่น กับทั้งมีกำลังใจแน่วแน่ที่จะกระทำการที่เขาเห็นว่าสำคัญให้บรรลุผลสำเร็จ ผู้นำประเภทนี้ไม่ใช่ผู้นำที่เป็นมาโดยกำเนิด แต่เป็นบุคคลที่มุ่งมั่นสร้างตนเองขึ้นมา ผู้นำประเภทนี้จึงมีเจตนาในการแสดงอำนาจมากมายและไม่มีการสิ้นสุด

(2) ผู้นำซึ่งเลือกโดยหมู่คณะ (the group-selected leader) โดยสมาชิกในกลุ่มจะเป็นผู้เลือกผู้นำขึ้น อิทธิพลของผู้นำจะถูกสร้างเสริมขึ้นจากการได้รับคัดเลือกนี้ ผู้นำประเภทนี้ มักเกิดขึ้นทั่วไปในสังคมการเมืองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งการเลือกผู้นำเป็นวิธีการที่มีผลในด้านการจูงใจผู้ที่ถูกนำ เนื่องจากบรรดาผู้ที่ถูกนำหรือผู้ตามต่างเชื่อว่า เขาสามารถไว้วางใจ

¹¹ Ordway Tead, The Art of Leadership 7th ed. (New York: McGraw Hill Book, 1936), pp.20-25.

การดำเนินนโยบายบริการของผู้มาได้ หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เพราะความต้องการของคนในสังคมการเมืองระบอบประชาธิปไตยในการมีตัวแทนเข้าไปควบคุม การดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ผู้ว่าประเภทนี้จึงอยู่ในสภาพที่เหมาะสมและมีช่องทางที่จะได้รับความสำเร็จมากที่สุด มีโอกาสดีที่สุดที่จะได้มาและธำรงรักษาไว้ซึ่งการปฏิบัติตามของผู้ตาม ต่อเนื่องไปตราบเท่าที่ผู้นำยังปฏิบัติภารกิจอันสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และผลประโยชน์ของกลุ่มอย่างแข็งขัน อำนาจของผู้ว่าประเภทนี้จะเป็นการยอมรับด้วยเหตุและผล เป็นพื้นฐานสำคัญ

(3) ผู้นำที่ได้รับแต่งตั้งจากผู้มีอำนาจเหนือ (the leader appointed from above) เป็นผู้นำที่ก้าวสู่ความเป็นผู้นำที่มีตำแหน่งจากการแต่งตั้งโดยคณะกรรมการอำนาจการหรือกรรมการบริการ หรือโดยหัวหน้าระดับเหนือขึ้นไป ผู้นำประเภทนี้ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งของกลุ่ม แต่ผู้นำจะเป็นผู้รวบรวมบุคคลเข้าเป็นกลุ่ม โดยผู้นำจะแสดงให้บุคคลเหล่านั้นเห็นว่า ในการรับใช้หมู่คณะนั้น ผู้นำจะปฏิบัติไปตามความปรารถนาต่างๆ ขององค์การ

เอส. เอฟ. นาเดล (S.F. Nadel) ¹² ได้จำแนกประเภทผู้นำโดยพิจารณาถึงลักษณะเฉพาะตัวหรือสถานะของความเป็นผู้นำออกเป็นประเภทใหญ่ๆ 3 ประเภท คือ ผู้นำทางสังคม (social elites) ได้แก่ ผู้มีชื่อเสียงดี ผู้ที่ได้รับเคารพยกย่อง หรือยอมรับจากคนในสังคม เป็นต้น ประเภทที่สอง คือ ผู้นำที่เป็นผู้มีความชำนาญพิเศษในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (specialized elites) เช่น ผู้นำทางวิชาชีพ ผู้นำทางทหาร ผู้นำทางวิชาการ เหล่านี้เป็นต้น ส่วนผู้นำประเภทที่สาม คือ ชั้นชนปกครอง (governing elites or ruling class) เช่น บรรดานักการเมืองต่างๆ เป็นต้น

เบอร์นาร์ด เอ็ม. บาสส์ ได้จำแนกประเภทของผู้นำออกตามลักษณะของความเป็นผู้นำในผู้นำแต่ละคนออกได้ 4 ประเภท คือ ¹³

1. ผู้นำตามสถานภาพ (status) ซึ่งหมายความว่า ลักษณะความเป็นผู้นำของผู้นำแต่ละคนจะขึ้นอยู่กับการดำรงตำแหน่งหรือตามแต่สถานภาพของแต่ละบุคคล ผู้นำตาม

¹² S.F. Nadel, "The Concepts of Social Elites", in International Social Science Bulletin, Vol.8, 1956, pp.413-424.

¹³ Bernard M. Bass, Leadership Psychology and Organization Behavior (New York: Harper and Row, 1950), pp.87-89.

สถานภาพจึงมีทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อาทิเช่น ผู้นำที่ดำรงตำแหน่งทางราชการ ผู้นำทางสังคม ผู้นำทางการเมือง เหล่านี้เป็นต้น

2. ผู้นำตามการยกย่องนับถือ (esteem) ซึ่งหมายความว่า ความเป็นผู้นำเกิดขึ้นมา และดำรงอยู่ได้โดยการยกย่องนับถือของบุคคลโดยทั่วไป รวมทั้งการยกย่องจากผู้ถูกนำหรือผู้ตาม (followers) ด้วย ทั้งนี้สภาพความเป็นผู้นำจะมีความผูกพันใกล้ชิดระหว่างบุคคลในแต่ละกลุ่มสังคม กล่าวคือ ผู้นำตามการยกย่องนับถือเกิดขึ้นมา โดยการเลือกทางสังคมมิติ (sociometric choice) หรือตามสภาพการณ์ต่างๆ ของสังคม

3. ผู้นำตามพฤติกรรม (behavior) หมายความว่า ลักษณะของความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับ การประพฤติปฏิบัติ หรือการกระทำการต่างๆ ของแต่ละคน เพราะโดยสภาพการณ์ทั่วไปแล้ว การที่คนเรามีสถานะ ตำแหน่ง ตลอดจนแบบแผนการดำรงชีวิตที่ต่างกัน ย่อมทำให้แต่ละคนมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันด้วย

4. ผู้นำตามการมีอิทธิพล (influence) หมายความว่า การเป็นผู้นำเกิดมาจากที่บุคคลนั้นมีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่น ทำให้สามารถชักนำให้บุคคลอื่นปฏิบัติตามที่ต้องการจนบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ได้

พิจารณาตามการจำแนกประเภทผู้นำของบาสส์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว อาจจำแนกผู้นำออกเป็นประเภทย่อยๆ ได้อีกหลายประเภท กล่าวคือ ผู้นำตามสถานภาพอาจจัดแบ่งออกเป็นประเภทย่อยๆ ได้อีกหลายประเภท คือ ¹⁴

ก. ผู้นำตามกฎหมาย (legal leadership) ซึ่งได้อำนาจมาจากกฎหมายหรือกฎระเบียบที่สังคมจัดทำขึ้น เพราะเป็นผู้มีคุณสมบัติต่างๆ เหมาะสม ไม่ใช่มาจากลักษณะของความเป็นผู้นำของบุคคลนั้นๆ แต่อย่างใด ผู้นำตามกฎหมายนี้ก็ได้แก่ ผู้นำในองค์การหรือหน่วยงานราชการต่างๆ เป็นต้น

ข. ผู้มีประเภทบารมี (charismatic leadership) มักเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะพิเศษเกิดมาเพื่อเป็นผู้นำ เนื่องจากมีความสามารถสูง มีปฏิภาณ ไหวพริบดี เจตียวฉลาด มีบุคลิกภาพน่าเลื่อมใสศรัทธา และสามารถโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้ปฏิบัติตามได้ เช่น ผู้นำทางศาสนา นักการเมืองต่างๆ เป็นต้น

¹⁴ ถวิล ธาราภิรักษ์, จิตวิทยาสังคม (กรุงเทพฯ: พีระทัศน์การพิมพ์, 2525), หน้า 164.

ค. ผู้นำสัญลักษณ์ (symbolic leadership) เป็นผู้นำที่เกิดขึ้นตามขนบธรรมเนียมประเพณี ได้เป็นผู้นำเพราะมีลักษณะเด่น มีความสามารถของตนเองเป็นหลัก ซึ่งเป็นผู้นำที่มีอยู่ในสังคมโดยทั่วไป เช่น ตามลักษณะที่เป็นประมุขหรือสัญลักษณ์ของชาติ ได้แก่ พระมหากษัตริย์, สัญลักษณ์ทางศาสนา ได้แก่ กษัตริย์ พระสงฆ์ หรือนักบวชในศาสนาคริสต์ หรือผู้นำศาสนาอิสลาม เช่น จูฬาราชมนตรี, โต๊ะอิหม่าม คอเต็บ บิหลั่น เป็นต้น รวมทั้งสัญลักษณ์ของกลุ่มที่เป็นตัวแทนที่เป็นพิธีการที่ต้องเคารพ ได้แก่ ตำแหน่งประธานสภา ตำแหน่งเอกอัครราชทูต เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการจัดแบ่งประเภทผู้นำ โดยพิจารณาจากลักษณะของการได้รับความเป็นผู้นำ หรือการได้ตำแหน่งผู้นำ ซึ่งมีลักษณะการจัดประเภทที่ใกล้เคียงกับการจัดแบ่งประเภทตามที่กล่าวมาข้างต้นอยู่บ้าง โดยจัดแบ่งผู้นำออกเป็น 3 ประเภท คือ ¹⁵

1. ผู้นำสืบทอด (hereditary) เป็นผู้นำที่ได้ตำแหน่งสืบทอดต่อกันมา ตั้งแต่บรรพบุรุษถึงลูกหลาน โดยทั่วไปนั้น บรรพบุรุษจะเป็นผู้สั่งสมบารมีไว้มาก จนได้รับความเคารพนับถือจากคนในสังคม และยังส่งเสริมให้ทายาทได้รับตำแหน่งผู้นำนั้นสืบเนื่องต่อไป ทั้งนี้ถ้าทายาทเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกฝนไว้เป็นอย่างดี ก็จะสามารถเป็นผู้นำนำบุคคลในกลุ่มได้อย่างดีด้วย ตามลักษณะดังกล่าวนี้ กลุ่มมักจะมีพื้นฐานของการยอมรับในเรื่องของผู้นำอยู่แล้ว และผู้นำคนใหม่ก็มักจะมีการฝึกฝนความเป็นผู้นำเพื่อจะเข้าสืบทอดตำแหน่งอยู่เสมอ ปัญหาการเปลี่ยนแปลงการสืบทอดตำแหน่งอยู่เสมอ ปัญหาการเปลี่ยนแปลงการสืบทอดตำแหน่ง เนื่องจากการไร้ความสามารถของผู้นำ แม้อาจเกิดขึ้นได้ แต่ผู้นำก็สามารถป้องกันได้เช่นกัน

2. ผู้นำเป็นทางการ ซึ่งเป็นผู้นำที่ปรากฏขึ้นในกลุ่มอย่างเป็นทางการ ได้รับหน้าที่ให้เป็นผู้ดำเนินการในเรื่องต่างๆ ผู้นำประเภทนี้มักได้รับตำแหน่งมาได้หลายทาง ทั้งการแต่งตั้ง (appointed) โดยผู้มีอำนาจสูงกว่า เนื่องจากเป็นคนมีความรู้ดีมีความสามารถ และมาจากการเลือกตั้ง (selected) โดยกลุ่มลงมติเลือกตั้งขึ้นเป็นผู้นำ

¹⁵ อังคณา บุญสิทธิ์ "บทบาทของผู้นำศาสนาอิสลามกับปัญหาอาชญากรรมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2525).

3. ผู้นำที่ได้จากการแต่งตั้ง (appointed) คือผู้นำที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่โดยผู้ที่มีอำนาจสูงขึ้นไปเป็นผู้พิจารณาแต่งตั้ง กรณีผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งอาจไม่มีความสามารถเด่นเป็นพิเศษ แต่ก็จะถูกแต่งตั้งได้เพราะขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้แต่งตั้งเพียงคนเดียวหรือกลุ่มเดียว ซึ่งการแต่งตั้งนี้อาจมีความเหมาะสมกับสถานการณ์บางสถานการณ์ เช่น ความเร่งด่วน เป็นต้น

4. ผู้นำที่มาจากการเลือกตั้ง (selected) ในบางสังคมมักนิยมสรรหาผู้นำโดยวิธีการเลือกตั้ง ทั้งนี้เพราะสามารถได้ผู้นำที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีไหวพริบปฏิภาณในการตัดสินใจ และผู้นำที่จะสามารถเอาชนะการเลือกตั้งได้ ก็ต้องมีความสามารถในหลายๆ ด้านดังกล่าว รวมทั้งการชักจูงหรือโน้มน้าวจิตใจคนอื่นให้มาเชื่อศรัทธาในตัวผู้นำด้วย

5. ผู้นำตามธรรมชาติ (natural leader) เป็นลักษณะที่มักเกิดขึ้นโดยทั่วไปในกลุ่มคนและในสังคมต่างๆ บางสังคมอาจไม่มีผู้นำอย่างเป็นทางการเพราะยังไม่มีใครจำเป็นจริงๆ แต่จะมีผู้นำตามธรรมชาติในกลุ่มอยู่แล้ว ผู้นำตามธรรมชาติมักมีความผสมกลมกลืนกับกลุ่ม เนื่องจากเป็นสมาชิกของกลุ่มนั้นๆ มานาน รู้ความต้องการและเป้าหมาย ตลอดจนหลักการที่กลุ่มยึดถือปฏิบัติเป็นอย่างดี ผู้นำเหล่านี้จึงสามารถชี้แนะด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อไปสู่เป้าหมายร่วมกันของกลุ่ม เพราะผู้นำมักได้รับความเชื่อถือจากสมาชิกในกลุ่มอยู่เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว

พิจารณาตามแนวทางของการจัดแบ่งประเภทและคุณลักษณะต่างๆ ของผู้นำดังกล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ลักษณะของความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างประกอบกัน นับตั้งแต่คุณสมบัติเฉพาะตัวของบุคคล ตลอดจนความรู้ความสามารถและสถานภาพต่างๆ ของแต่ละบุคคลด้วย นอกจากนี้ก็มีปัจจัยภายนอกที่อาจมีส่วนเสริมให้บุคคลได้รับการยกย่อง และยอมรับให้เป็นผู้นำได้อีกด้วย เช่น สถานการณ์ต่างๆ เป็นต้น เหตุนี้การจัดแบ่งประเภทของผู้นำ จึงสามารถกำหนดประเภทต่างๆ ออกได้หลายลักษณะตามมิติของที่มา การทำหน้าที่ ตลอดจนรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็น "ผู้นำ" ของบุคคลนั้นๆ เช่น กำหนดประเภทจากมิติของการก่อเกิดผู้นำขึ้นก็ได้แก่ ผู้นำอย่างเป็นทางการ ผู้นำตามธรรมชาติ ผู้นำที่มาจากการเลือกตั้ง ผู้นำที่มาจากการแต่งตั้ง เหล่านี้เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามปัจจัยสำคัญในการกำหนดความเป็นผู้นำประเภทต่างๆ นั้น อาจสรุปได้ว่ามีอยู่ 3 ปัจจัยสำคัญ คือ คุณสมบัติส่วนตัวของผู้นำเอง ลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มหรือแต่ละสังคม และสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยปัจจัยสำคัญทั้ง 3 ประการนี้ จะมี

ส่วนอย่างมากต่อการกำหนดความเป็นผู้นำแบบแผนการทำหน้าที่ของผู้นำ ตลอดจนการสิ้นสุดความเป็นผู้นำและการเปลี่ยนแปลงผู้นำซึ่งจะเป็นกระบวนการที่ดำเนินสืบเนื่องติดต่อกันไปไม่ขาดสาย

จากการศึกษานิยามหรือความหมายของผู้นำ ต่อเนื่องมาถึงการจัดแบ่งประเภทและคุณลักษณะต่างๆ ของผู้นำดังกล่าวแล้ว ต่อไปนี้จะได้พิจารณาถึงประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับ "ความเป็นผู้นำ" คือ บทบาทและหน้าที่ของผู้นำ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการศึกษานำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานีในงานวิจัยเรื่องนี้

ค. บทบาทหน้าที่ของผู้นำ

เนื่องจาก "ผู้นำ" ถือว่าเป็นสถานะหนึ่งของบุคคลที่อยู่สูงกว่าคนอื่นๆ ในกลุ่ม ตามลักษณะของการแบ่งช่วงชั้นของคนในสังคมที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ผู้นำจึง เป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อการคงอยู่และการเคลื่อนไหวของกลุ่มอย่างมาก เหตุนี้จึงส่งผลให้ผู้นำต้องมีบทบาทและหน้าที่มากมาย ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้ คือ

(1) บทบาทหน้าที่ในการใช้อิทธิพลจูงใจผู้อื่น¹⁶ นับเป็นบทบาทหน้าที่ที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของผู้นำ เพราะกลุ่มและสังคมอื่นๆ นั้นจะมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์เฉพาะของกลุ่มและสังคมอยู่ การดำเนินการเพื่อไปสู่เป้าหมายและวัตถุประสงค์นั้น จึงเป็นหน้าที่ของผู้นำที่จะใช้อิทธิพลจูงใจสมาชิกในกลุ่มให้ร่วมกันทำงานเพื่อความสำเร็จตามที่ปรารถนา บทบาทหน้าที่ในการใช้อิทธิพลจูงใจหรือชี้นำสมาชิกในกลุ่มจึงถือว่า เป็นหน้าที่หลักสำคัญประการหนึ่งของผู้นำ ส่วนในกระบวนการในการใช้อิทธิพลจูงใจคนนั้น โดยปกติแล้วผู้นำจะต้องปฏิบัติการด้วยตัวเอง และอาจใช้การมอบหมายอำนาจหน้าที่ (delegation of authority) ให้กับบุคคลอื่นดำเนินการแทนก็ได้ ดังนั้น การมอบหมายหน้าที่จึงอาจถือได้ว่า เป็นบทบาทหน้าที่ประการหนึ่งของผู้นำด้วย

(2) บทบาทหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้นำ คือ การทำหน้าที่พื้นฐานของกลุ่ม บทบาทหน้าที่เหล่านี้ก็ได้แก่ การเป็นผู้แทนของกลุ่มหรือองค์กร ทำหน้าที่ในการชักนำความมีชีวิตชีวาและบรรยากาศที่ดีมาสู่กลุ่ม เป็นผู้บริหารงานขององค์กรซึ่งหมายความรวมถึงการวางแผน การอำนวยการ การประสานงาน ควบคุมงาน และการรักษาระเบียบวินัยของกลุ่ม และหน้าที่อื่น

¹⁶ Ordway Tead, The Art of Leadership, p.38.

การสร้าง ความกระตือรือร้นเกี่ยวกับเหตุผลในการดำเนินงานแก่สมาชิกของกลุ่ม กล่าวคือ ทาหน้าที่
ในลักษณะเป็นล่ามอธิบายเรื่องราวต่างๆ เนิ่เอง ¹⁷

(3) การทำให้วัตถุประสงค์ของกลุ่มก้าวไปข้างหน้า และการทำให้สมาชิก
ของกลุ่มและองค์กรเกิดความรู้สึกปลอดภัย มั่นคง เนื่องจากการดำเนินการเพื่อไปสู่เป้าหมายและ
วัตถุประสงค์ของกลุ่มนั้น ผู้นำแต่ละคนในแต่ละกลุ่มอาจมีวิธีการที่แตกต่างกัน แต่โดยทั่วไปนั้น ผู้นำ
ต้องทำให้วัตถุประสงค์ของกลุ่มมีความเป็นไปได้ สมาชิกมองเห็นความสำเร็จที่จะเกิดขึ้น ซึ่งจะส่ง
ผลให้สมาชิกเกิดความรู้สึกมั่นใจ ปลอดภัย ไม่ต้องเดือดร้อนวิตกกังวลกับบทบาทหน้าที่ของผู้นำ
บทบาทหน้าที่ของผู้นำกลุ่มตามลักษณะนี้จึงเป็นบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับทั้งทางด้านสังคม (social
functions) และบทบาทหน้าที่การทำงาน (task functions) ควบคู่กัน

(4) หน้าที่ทางด้านอื่นๆ ที่อาจถือได้ว่าเป็นหน้าที่เสริม (accessory
function) เนื่องจากบทบาทหน้าที่ของผู้นำที่กล่าวมาข้างต้นนั้น นับเป็นหน้าที่หลัก (primary
functions) ของผู้นำ ดังนั้นหน้าที่เสริมจึงเป็นบทบาทหน้าที่อื่นๆ ที่นอกเหนือจากหน้าที่หลัก
ดังกล่าว ซึ่งจะเป็นหน้าที่ในการเสริมหน้าที่หลักด้วย หน้าที่เสริมเหล่านี้ก็อาจจะได้แก่ การทำตัว
เป็นตัวอย่างที่ดีแก่กลุ่ม เป็นสัญลักษณ์ (symbol) ของกลุ่มต่อบุคคลภายนอก เป็นศูนย์กลางของ
ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน และเป็นผู้รับผิดชอบเมื่อมีการดำเนินงานผิดพลาด เหล่านี้เป็นต้น

ตามทางพิจารณาบทบาทหน้าที่ของผู้นำโดยสรุปข้างต้น จะเห็นได้ว่า บทบาท
หน้าที่ของผู้นำมีอยู่อย่างกว้างขวาง ทั้งที่เป็นบทบาทสำคัญพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อกลุ่มหรือหน้าที่หลัก
(primary functions) และบทบาทหน้าที่ที่ก้าวไปซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับหน้าที่หลักแต่อาจมีความ
สำคัญรองลงไปซึ่งอาจเรียกว่าเป็นหน้าที่เสริม (accessory functions) โดยบทบาทต่างๆ
เหล่านี้ของผู้นำล้วนแต่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีความสำคัญต่อกลุ่มหรือองค์กรทั้งสิ้น นับตั้งแต่การหาทาง
แก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่างๆ การวางแผนการดำเนินงาน การควบคุมตรวจสอบ และหาวิธีการต่างๆ
มาใช้ เพื่อให้การทำงานของกลุ่มบรรลุผลสำเร็จและเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ การทาหน้าที่
ของผู้นำจึงเกี่ยวข้องกับศิลปะในการเอาชนะจิตใจคนอื่นจนสามารถชักจูงโน้มน้าวให้คนอื่นเห็นด้วย
ผู้นำที่จะสามารถทาหน้าที่ได้สำเร็จมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับความสามารถชักจูงหรือโน้มน้าวให้
สมาชิกในกลุ่มเห็นด้วยและเต็มใจ เข้าร่วมมือทำงานไปตามแนวทางที่ผู้นำกำหนดไว้ เป็นสำคัญ

¹⁷ L.F. Urwick, Leadership in the 20th Century (London: Sir
Pitman & Sons, Ltd., 1962).

จากการศึกษาความหมายของผู้เฝ้า ประเพณีและลักษณะของผู้เฝ้า รวมทั้งบทบาทหน้าที่ของผู้เฝ้าตามลำดับมาข้างต้นนั้น จึงเห็นได้ว่าผู้เฝ้า (leaders) เป็นชนชั้น (class) หนึ่งอันสังคม เป็นกลุ่มบุคคลที่มีจำนวนน้อยมีสถานะตำแหน่งในทางต่างๆ เหนือกว่าสมาชิกในสังคม โดยทั่วไป โดยผู้เฝ้านั้นสามารถแบ่งออกได้หลายประเภทหลายลักษณะตามแต่สถานะในแต่ละสังคม เช่น แบ่งเป็นผู้เฝ้าตามทางการ และผู้เฝ้าตามธรรมชาติ เป็นต้น ผู้เฝ้าทางศาสนา เช่น พ่อมด หมอผี ในสังคมล้าหลัง รวมทั้งพระสังฆราช เป็นผู้เฝ้าคณะสงฆ์ในทางพุทธศาสนา พระภิกษุสงฆ์ในวัดต่างๆ ก็อาจอยู่ในฐานะของผู้เฝ้าชาวบ้านที่อยู่ใกล้ เคียงกับวัด และผู้เฝ้าทางศาสนาอิสลาม ซึ่งรวมทั้งตำแหน่งอิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ซึ่งประจำอยู่ตามมัสยิดต่างๆ ก็นับว่าเป็นผู้เฝ้าทางศาสนาของประชาชนที่ขึ้นอยู่กับมัสยิดด้วย เหล่านี้เป็นต้น ส่วนบทบาทหน้าที่ของผู้เฝ้านั้นก็มิได้อยู่มาแกมมา ทั้งบทบาทในฐานะผู้เฝ้าสังคมหรือกลุ่มสมาชิก การทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมหรือตัวแทนของกลุ่มต่อบุคคลภายนอก รวมทั้งการชี้แนะชักจูงสมาชิกในกลุ่มให้พร้อมใจกันปฏิบัติหน้าที่ เพื่อดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของกลุ่ม

ตามทางพิจารณาเกี่ยวกับผู้เฝ้าดังกล่าวนี้ จะได้นำมาเป็นการรอบความคิดในการศึกษาผู้เฝ้าทางศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งอิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ซึ่งถือว่าเป็นผู้เฝ้าระดับต้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับประชาชนชาวไทยมุสลิมในแต่ละมัสยิด

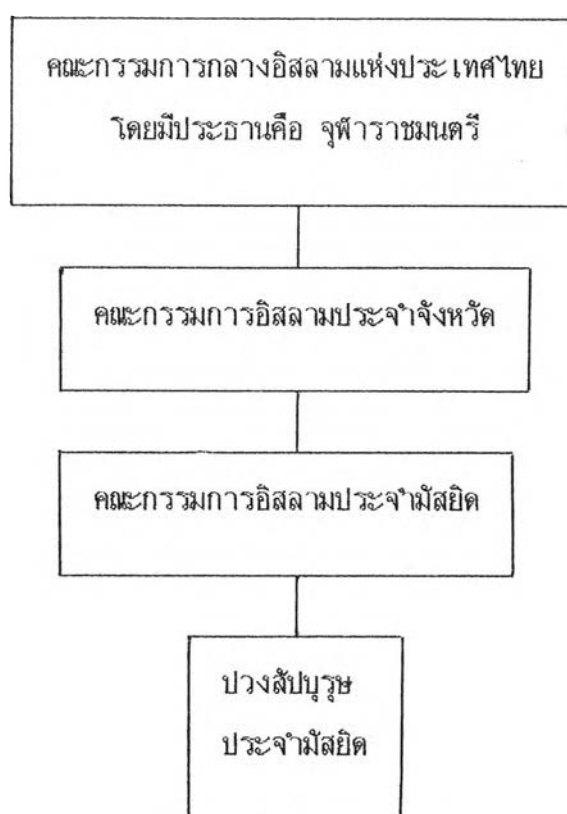
(2) ในส่วนของผู้เฝ้าศาสนาอิสลามนั้น ก็พบว่าผู้เฝ้าศาสนาอิสลาม¹⁸ นับตั้งแต่ผู้เฝ้าระดับสูงสุดคือ ผู้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ไปจนถึงผู้เฝ้าในระดับชุมชน ซึ่งได้แก่ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ก็นับได้ว่า เป็นคนกลุ่มน้อยที่มีสถานภาพสูงกว่าคนอื่นๆ ในสังคมชาวมุสลิม ในกรณีของอิหม่าม คอเต็บ และบิหลันนั้นก็มักเป็นบุคคลที่สมาชิกในสังคมให้การเคารพยกย่อง บุคคลเหล่านี้ก็มักจะมีสถานะในด้านต่างๆ แตกต่างจากคนอื่นๆ โดยทั่วไป เช่น มีวิทยุติดสูงหรือมีความอาวุโส หรือมีคุณวุฒิ

¹⁸ ผู้เฝ้าทางศาสนาอิสลามแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ ผู้เฝ้าในทางอุดมการณ์ ซึ่งหมายถึง "พระอัลเลาะห์" ศูนย์รวมความศรัทธาของชาวมุสลิม มีลักษณะของผู้เฝ้าทางนามธรรมอย่างสูง ส่วนอีกลักษณะหนึ่งคือ ผู้เฝ้าในทางการปกครอง ซึ่งได้แก่ ผู้ที่มาจาก การเลือกตั้งของบรรดาชาวมุสลิมให้ทำหน้าที่ต่างๆ เกี่ยวกับทางศาสนาอิสลามโดยอิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ก็จัดว่าเป็นผู้เฝ้าในลักษณะนี้ด้วย.

หรือเป็นผู้มีความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ในทางหลักศาสนา และการประพฤติปฏิบัติของศาสนาอิสลาม หรือมีสถานภาพทางเศรษฐกิจหรือความมั่งคั่งร่ำรวยกว่าคนอื่นฯ ในสังคม เป็นต้น

อิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น ถือว่าเป็นผู้นำในการปกครองตามตำแหน่งตามหลักศาสนาอิสลาม ซึ่งทำหน้าที่ประจำอยู่ตามมัสยิดต่างๆ โดยผู้นำในการปกครองตามหลักศาสนาอิสลามนั้นแบ่งออกได้ตามแผนภูมิที่ 1 ต่อไปนี้ คือ

แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างผู้นำในการปกครองตามหลักศาสนาอิสลาม



หมายเหตุ : "ปวงสัปบุรุษ" มาจากคำในทางศาสนาอิสลามว่า "มะฆูม" หมายถึง ผู้กระทำพิธีละหมาดตามอิหม่าม เมื่อบุคคลใดสามารถทำการละหมาดตามอิหม่ามในวันศุกร์เป็นปกติแล้ว ก็เรียกผู้นั้นว่า สัปบุรุษ และทำการละหมาดในวันศุกร์ประจำมัสยิดใดเป็นปกติแล้วก็เป็นสัปบุรุษประจำมัสยิดนั้นเพียงแห่งเดียว

ที่มา : อุทัย หิรัญโต, มุสลิมในประเทศไทย (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย) (เอกสารโรเนียว), หน้า 79.

ตามแผนภูมิที่ 1 ข้างต้น คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยนับว่า เป็นองค์กรสูงสุดในทางศาสนาอิสลาม องค์กรนี้ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 36 คน ซึ่งเลือกตั้งมาจากคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทุกจังหวัด และได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์กรนี้มีจุฬาราชมนตรีเป็นประธานกรรมการ กรรมการทุกคนอยู่ในตำแหน่งถาวรตลอดชีพ ทาหน้าที่สำคัญหลายประการ เช่น มีหน้าที่ชี้ขาดกรณีต่างๆ ที่คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด เสนอมา ทาการวินิจฉัยคำสั่งของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด รวมทั้งการถอดถอนกรรมการอิสลามประจำมัสยิดออกจากตำแหน่ง เป็นต้น

ส่วนคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด¹⁹ ประกอบด้วยกรรมการจำนวน 7-15 คน (ยกเว้นกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นจังหวัดใหญ่มีคณะกรรมการ 30 คน) ดำรงตำแหน่งตลอดชีพ เช่นเดียวกับคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย โดยทั่วไปคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีหน้าที่ในการควบคุมการบริหารงานของมัสยิดต่างๆ ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย และทาการแต่งตั้งและถอดถอนกรรมการมัสยิด และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดที่มาจากการเลือกตั้งของอิหม่ามของทุกมัสยิดในจังหวัดนั้นๆ

สำหรับคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ประกอบด้วยกรรมการจำนวน 7-15 คน แต่โดยทั่วไปแล้วจะมี 15 คน คณะกรรมการชุดนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ กรรมการที่ดำรงตำแหน่งถาวร และกรรมการที่ต้องออกตามวาระในการดำรงตำแหน่งคือ 4 ปี โดยกรรมการที่มีวาระในการดำรงตำแหน่งมี 12 คน ส่วนกรรมการที่อยู่ในตำแหน่งถาวรมีอยู่ 3 ตำแหน่ง หรือ 3 คน คือ "อิหม่าม" ซึ่งถือว่าเป็นประธานการปฏิบัติศาสนกิจประจำมัสยิด และทาการบริหารการปกครองโดยทั่วไป "คอเด็บ" เป็นรองประธานหรือเป็นรองจากอิหม่าม ทาหน้าที่อบรมปวงสัปบุรุษ ส่วน "บิหลัน" ทาหน้าที่ประกาศพิพิธางศาสนา และเผยแพร่ข่าวสารมัสยิด คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดทั้งหมดมาจากการเลือกตั้งของประชาชนชาวอิสลามที่ขึ้นทะเบียนประจำมัสยิดนั้น (สัปบุรุษ)

¹⁹ ตามพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พ.ศ.2488 กำหนดไว้ว่า จังหวัดใดที่จะจัดตั้งคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดได้ ต้องมีจำนวนประชาชนที่นับถืออิสลามอยู่มาพอสมควร คือ เกิน 2,000 คนขึ้นไป ซึ่งในปัจจุบัณมีจังหวัดที่จัดตั้งคณะกรรมการชุดนี้อยู่ 28 จังหวัด โดยส่วนใหญ่เป็นจังหวัดในภาคใต้ รวมทั้งจังหวัดปัตตานีด้วย.

พิจารณาตามโครงสร้างนี้แล้ว จึงเห็นได้ว่า ผู้นำในการปกครองและการประกอบศาสนกิจและพิธีการทางศาสนาต่างๆ ตามหลักศาสนาอิสลามนั้น มีอยู่ 3 ระดับใหญ่ๆ โดยคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ถือว่าเป็นผู้นำทางศาสนาและการปกครองสูงสุดในสังคมชาวไทยมุสลิมภายใต้การนำของจุฬาราชมนตรี ส่วนผู้นำทางศาสนาและการปกครองระดับรองลงมาคือ คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดซึ่งมีอยู่ 28 จังหวัดๆ ละ 7-15 คน ยกเว้นกรุงเทพมหานครซึ่งมีจำนวน 30 คน และผู้นำทางศาสนาและการปกครองประจำอยู่ตามมัสยิดต่างๆ จำนวนกว่า 2,500 มัสยิดทั่วประเทศ²⁰ ซึ่งมีอยู่ 15 คนในแต่ละมัสยิด รวมทั้งอิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น ก็นับว่าเป็นผู้นำทางศาสนาและการปกครองในระดับล่างหรือระดับท้องถิ่น เพราะนอกจากจะเป็นสมาชิกของสังคมาที่อยู่รอบๆ มัสยิดแล้วยังถูกเลือกตั้งจากประชาชนที่ขึ้นทะเบียนขึ้นอยู่กับมัสยิดในเข้าไปทำหน้าที่เป็นผู้นำในการปฏิบัติศาสนกิจและทำการบริหารการปกครองสังคมาท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย

กรณีของอิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของประชาชนชาวมุสลิมหรือ "ปวงสัปบุรุษ" ที่ขึ้นทะเบียนอยู่กับมัสยิดนั้น กฎหมายได้กำหนดคุณสมบัติไว้ว่า²¹ ต้องเป็นมุสลิมหรือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม มีอายุไม่ต่ำกว่า 20 ปีบริบูรณ์ มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย กระทำพิธีกรรมในวันศุกร์ตามพระธรรมวินัย เป็นเนืองนิจ ไม่เป็นบุคคลที่มีร่างกายทุพพลภาพเสมือนไร้ความสามารถ หรือมีจิตใจฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคอันสังคมาพึงรังเกียจ ไม่เคยถอดถอนออกจากตำแหน่งคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด เว้นแต่สัปบุรุษประจำมัสยิดนั้นมากกว่าครึ่งหนึ่งให้ความไว้วางใจ ไม่เคยต้องคำพิพากษาของศาลในความผิดทางอาญา เว้นแต่ความผิดฐานลหุโทษหรือกระทำโดยประมาท หรือสัปบุรุษประจำมัสยิดนั้นมากกว่าครึ่งหนึ่งให้ความไว้วางใจ มีชื่อขึ้นทะเบียนสัปบุรุษประจำมัสยิดนั้นไม่น้อยกว่า 6 เดือน มีความรู้ความสามารถประกอบพิธีนัสการได้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยและรักษาจารีตประเพณีอันดีงามของศาสนาอิสลาม และประการสำคัญผู้ที่ดำรงตำแหน่งอิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น ต้องเป็นชาย เหตุนี้อิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น จึงถือ

²⁰ วิชัย สวมะฮูน, บทบาทกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ศาสนาอิสลามในประเทศไทย โดยสังเขป กฎหมาย ระเบียบเกี่ยวกับมัสยิด, ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ จังหวัดยะลา. (เอกสารไวโรเนียว).

²¹ ระเบียบว่าด้วยการแต่งตั้งและถอดถอนกรรมการอิสลามประจำมัสยิด (สุเหว่า) และวิธีดำเนินการอันเกี่ยวแก่ศาสนกิจของมัสยิด (สุเหว่า) พ.ศ.2492.

ไว้ว่าเป็นสมาชิกของสังคมที่ขึ้นกับมัสยิดนั้น และมีความสามารถในการประกอบศาสนกิจ รวมทั้งเป็นบุคคลที่คนในสังคมพิจารณาเห็นว่า มีความประพฤติที่ดีถูกต้องเหมาะสม อันอาจถือได้ว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของบุคคลที่จะถูกเลือกตั้ง เข้าไปดำรงตำแหน่งดังกล่าว

ส่วนประเด็นที่จะแสดงถึงความเป็นผู้นำอิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ได้อย่างชัดเจนที่สุด คือ บทบาทหน้าที่ของผู้ที่ดำรงตำแหน่งดังกล่าว โดยหน้าที่สำคัญของอิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ก็คือ ²²

1. จัดการบำรุงรักษามัสยิดและศาสนสมบัติ (วาถ์ฟ) ตามพระธรรมวินัย กฎหมายระเบียบ และมติของที่ประชุมให้เป็นที่เรียบร้อย มั่นคง และเกิดผลประโยชน์
2. แนะนำตักเตือน "ปวงสัปบุรุษ" ให้ปฏิบัติศาสนกิจโดยเคร่งครัดและมีความสามัคคี
3. จัดทำเอกสารบัญชีต่างๆ ของมัสยิดให้ถูกต้องครบถ้วน
4. จัดทำทะเบียนสัปบุรุษ รักษาสมุดทะเบียนและจำหน่ายแก้ไขทะเบียนให้ถูกต้องเสมอ
5. วางระเบียบปฏิบัติภายในมัสยิดเพื่อให้การบำเพ็ญศาสนกิจและพิธีกรรมเป็นที่เรียบร้อย
6. ระวังข้อพิพาทเรื่องศาสนาของปวงสัปบุรุษ
7. แจ้งการเห็นเดือนชะบาล รอมฎอน เซาวาล ชุลฮิจยะ ต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด
8. จัดการเรื่องครอบครัวและมรดกตามพระธรรมวินัย
9. แสดงขบยอดบัญชีรับจ่ายและทะเบียนศาสนสมบัติต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดภายในเดือนมกราคมทุกปี
10. กรรมการแต่ละคนต้องรับผิดชอบในหน้าที่ของตน และต้องรับผิดชอบร่วมกันในกิจการทั่วไปของมัสยิด

²² อังคณา บุญสิทธิ์, "บทบาทของผู้นำศาสนาอิสลามกับปัญหาอาชญากรรมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้.", อ้างแล้ว.

ตามบทบาทหน้าที่ทั้ง 10 ประการข้างต้นของอิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน จะเห็นได้ว่า บุคคลเหล่านี้ทำหน้าที่ใน 2 ด้านหรือ 2 ลักษณะไปพร้อมๆ กัน กล่าวคือ ทำหน้าที่เป็นผู้นำปวงสัปบุรุษในการประกอบศาสนกิจหรือส่วนที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา และหน้าที่ที่เกี่ยวกับการปกครองสังคมควบคู่กันไป เพราะเหตุที่มีบทบาทหน้าที่ 2 ด้าน ที่ครอบคลุมเกือบทุกกิจกรรมในสังคมดังกล่าวนี้ ทำให้อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน มีลักษณะของความเป็นผู้นำ (leaders) ของสังคม โดยแท้จริง ทั้งในฐานะผู้นำทางศาสนา (Islamic leader) และผู้นำทางการปกครอง (government leader) ควบคู่กันไปในขณะที่เดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งอิหม่ามซึ่งมีฐานะสูงสุดในคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดนั้น นอกจากจะทำหน้าที่เป็นผู้นำคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดในลักษณะต่างๆ ดังกล่าวแล้ว อิหม่ามยังอยู่ในฐานะตัวแทนของมัสยิดและสังคมที่ขึ้นอยู่กับมัสยิดด้วย ทั้งการเป็นตัวแทนติดต่อกับบุคคลที่มาจากภายนอกสังคม เช่น ทางราชการ เป็นต้น และยังเป็นตัวแทนสังคมในการเลือกตั้ง คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดอีกด้วย

มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งคือ แม้ตามหลักของทางศาสนาอิสลามแล้ว อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน จะไม่ได้เป็นนักบวช เพราะไม่มีสถาบันนักบวชตามหลักศาสนา แต่ตามบทบัญญัติของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการปกครองประเทศ กลับกำหนดให้บุคคลเหล่านี้มีสถานภาพเหมือนนักบวชคือ ไม่มีสิทธิในการเลือกตั้งและไม่มีสิทธิในการสมัครเข้ารับการเลือกตั้งทุกระดับ รวมทั้งได้รับการยกเว้นไม่ต้องเข้ารับการคัดเลือกเกณฑ์ทหารด้วย ในทางทฤษฎีหรือหลักการแล้วมัสยิดจึงไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติกลับเป็นไปในลักษณะตรงกันข้าม กล่าวคือ คณะกรรมการมัสยิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อิหม่าม คอเต็บ และบิหลันนั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองต่างๆ มาก ซึ่งมีผู้ศึกษาและตั้งข้อสังเกตไว้มากมาย รวมทั้งวินัย สะมะฮูน จากกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ได้เสนอไว้ว่า

" เรามักจะพูดกันว่า มัสยิดเกี่ยวข้องกับการเมืองไม่ได้ แต่เราก็เห็นกรรมการมัสยิดบางคนเป็นหัวคะแนน และรอการให้ทรัพย์สินเงินทองของพวกผู้สมัครรับเลือกตั้งเพื่อแลกกับคะแนน... ผมเห็นว่าควรเกี่ยวข้องกับการเมือง แต่เกี่ยวข้องในทางเสริมสร้างระบบ มิใช่เอาตัวมัสยิดเข้าไปวุ่นวายกับการเมือง จนเสียความเป็นธรรมและความเป็นกลาง... จะต้องเป็นผู้นำทางความคิดทางการเมือง เผยแพร่การเมืองบริสุทธิ์แก่ประชาชน สอนหลักวิชาการทางการเมืองที่ถูกต้อง

แก่ประชาชน... ในเชิงของการปฏิบัติหน้าที่ทางการเมืองนั้น ผมเห็นว่ากรรมการมัสยิดสามารถจะเรียกสับปฐมาประชุมปรึกษากันได้ โดยชี้มติจากการประชุมเป็นเกณฑ์ในการปฏิบัติดังกล่าว..."²³

สาเหตุประการหนึ่งที่ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน มีบทบาทเกี่ยวข้องกับทางการเมืองในลักษณะที่อ้างถึงต่างๆ ดังกล่าว คงเนื่องมาจากพวกเขา มีสถานะเป็นผู้นำในสังคม เป็นบุคคลที่ประชาชนโดยทั่วไปที่ผูกพันอยู่กับมัสยิดให้ความเคารพ ศรัทธา และเชื่อฟัง เนื่องจากพวกเขาอยู่ในฐานะของผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางการปกครองดังกล่าวมาแล้ว ผู้สมัครรับเลือกตั้งและพรรคการเมืองที่ต้องการคะแนนเสียง จึงมุ่งหาคะแนนเสียงจากบุคคลเหล่านี้ เพราะถ้าสามารถชักจูงบรรดา อิหม่าม คอเต็บ และบิหลันได้ ก็อาจจะทำให้ได้คะแนนเสียงจากประชาชนในสังคมนั้นด้วย เนื่องจากประชาชนมักจะรับฟังความคิดเห็น และข้อเสนอแนะจากผู้นำของพวกเขาในเรื่องต่างๆ รวมทั้งการที่ผู้นำสามารถชี้แนะและตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมทั้งหมดอยู่เสมอด้วย

จากการพิจารณาผู้นำศาสนาอิสลามดังกล่าวมานี้ จะได้นำไปศึกษาผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่ง อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ดังต่อไปนี้ คือ

(3) ผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี

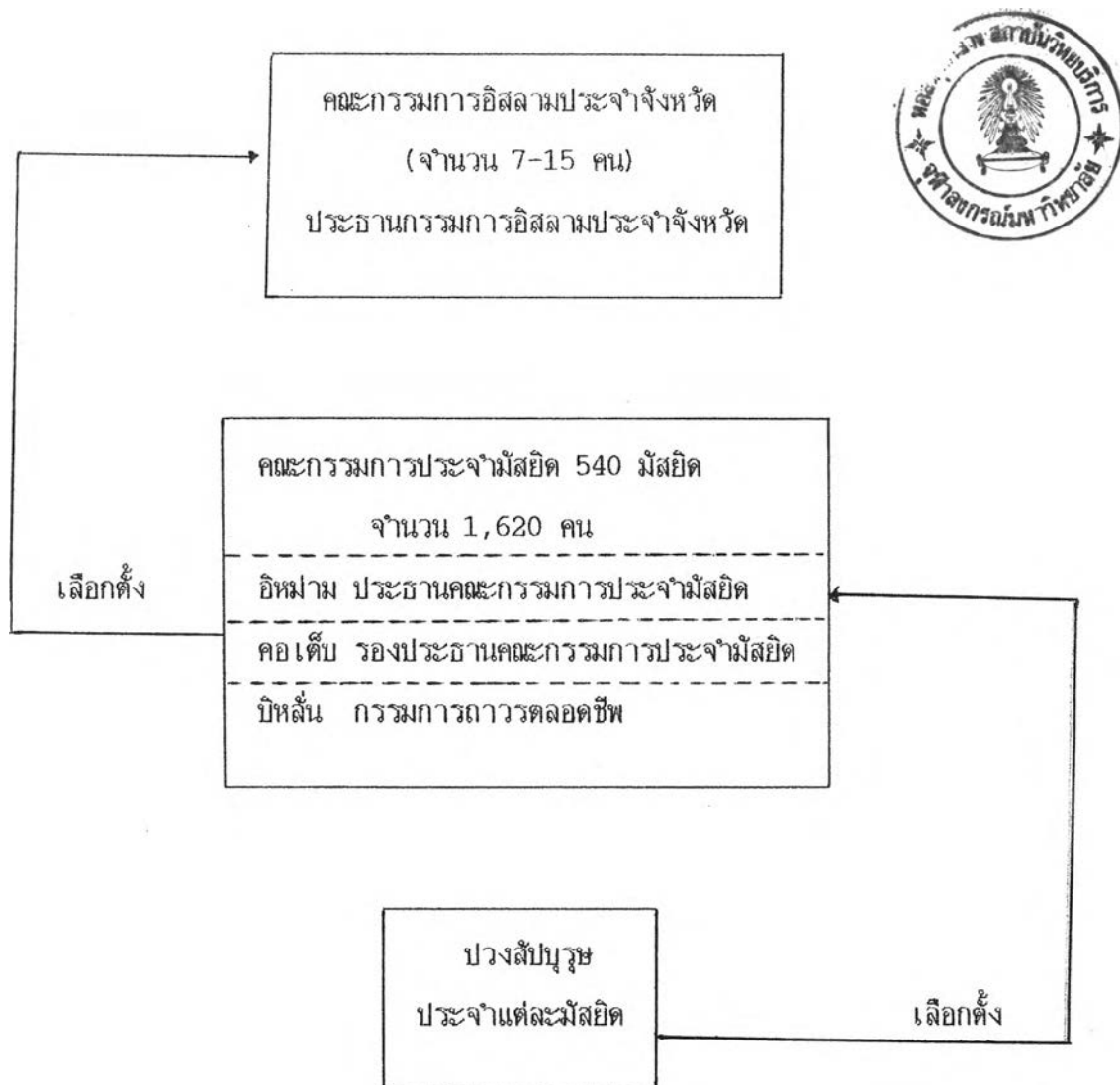
ผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี ประกอบด้วยคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี และคณะกรรมการประจำมัสยิดต่างๆ โดยคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดถือว่าเป็นองค์กรนำสูงสุดในจังหวัด ส่วนคณะกรรมการประจำมัสยิดต่างๆ เป็นองค์กรนำในระดับรองลงมา คือ ในอำเภอ ตำบล และหมู่บ้านต่างๆ ทั้งนี้คณะกรรมการประจำมัสยิดต่างๆ ในจังหวัดปัตตานีมีอยู่ทั้งสิ้น 540 คน เท่ากับจำนวนมัสยิดทั้งหมดในจังหวัด (โปรดดูรายละเอียดต่างๆ ในตารางที่ 1 หน้า 6)

ส่วนจำนวนผู้นำในตำแหน่งอิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน มีจำนวนรวมกันทั้งสิ้น 1,620 คน โดยแยกเป็นอิหม่าม 540 คน คอเต็บ 540 คน และบิหลันอีก 540 คน บุคคลเหล่านี้ได้รับการเลือกตั้งมาจากปวงสับปฐมาที่ประจำอยู่กับแต่ละมัสยิด มีคุณสมบัติตามที่กำหนดไว้ในกฎหมายและกฎระเบียบต่างๆ รวมทั้งปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนาและการปกครองในสังคมที่ขึ้นอยู่กับมัสยิดที่พวกเขาสังกัดอยู่ด้วย

²³ โปรดดูรายละเอียดใน วิชัย สมะจะฮูน, บทบาทกรรมการอิสลามประจำมัสยิดศาสนาอิสลามในประเทศไทยโดยสังเขป กฎหมาย ระเบียบเกี่ยวกับมัสยิด, หน้า 2.

สำหรับโครงสร้างของผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี 2 ระดับดังกล่าว สามารถกำหนดเป็นแผนภูมิได้ดังนี้ คือ

แผนภูมิที่ 2 โครงสร้างของผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี



ในจำนวน 8 อำเภอ 4 กิ่งอำเภอของจังหวัดปัตตานีนั้น มีมัสยิดทั้งหมด 540 มัสยิด ซึ่งแต่ละมัสยิดจะมีตำแหน่งอิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่น มัสยิดละ 3 คน เมื่อรวมทั้ง 540 มัสยิดจึงมีจำนวนอิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่นถึง 1,620 คน บุคคลเหล่านี้ดำรงตำแหน่งถาวรตลอดชีวิต โดยถูกเลือกตั้งขึ้นจากปวงสัปบุรุษที่ประจำอยู่กับแต่ละมัสยิด บุคคลเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นผู้นำ

ประชาชนประกอบศาสนิกต่างๆ รวมทั้งทำการปกครองที่กำหนดไว้ตามกฎหมายด้วย ทั้งนี้มีอิทธิพล เป็นประธานคณะกรรมการมัสยิด หรือผู้นำสูงสุดของสังฆม และเป็นตัวแทนสังฆมนี้ทำหน้าที่ เลือกตั้ง คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานีอีกด้วย

โดยสรุปแล้วจึงเห็นได้ว่า ผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อิหม่าม คอเต็บ และบิหลั่นนั้น นับเป็นผู้นำในสังฆมระดับพื้นฐานคือ หมู่บ้านและตำบล เป็นส่วนใหญ่ โดยบุคคลเหล่านี้ มีคุณสมบัติและความรู้หรือสถานภาพที่แตกต่างไปจากประชาชนโดยทั่วไป กล่าวคือ เป็นเพศชาย มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป มีความรู้ความสามารถในการประกอบศาสนกิจตามหลักการ ของศาสนาอิสลาม และมีความประพฤติที่ตรงตามหลักศีลธรรมจรรยาของศาสนา เป็นที่เคารพ เชื่อฟังของประชาชน ดังนั้น บุคคลเหล่านี้จึงได้รับเลือกตั้งจากประชาชนให้เข้าไปทำหน้าที่ เป็นผู้นำ ในการประกอบศาสนกิจต่างๆ รวมทั้งทำการปกครองสังฆมที่เกี่ยวกับการตัดสินใจพิพาททางสังฆมและ ศาสนา รวมทั้งการจัดการเรื่องมรดก และรวมทั้งการอบรมชักชวนประชาชนให้รู้จักปฏิบัติศาสนกิจ อย่างถูกต้องเหมาะสม และเป็นตัวแทนสังฆมในการเจรจาหรือการพบปะกับบุคคลจากภายนอกสังฆม เช่น ทางราชการ ผู้สมัครรับเลือกตั้ง และพรรคการเมืองต่างๆ ที่ต้องการคะแนนเสียง เป็นต้น

ดังนั้นในการรอบแนวความคิดและทฤษฎีส่วนต่อไป จึงจะได้ศึกษากรอบแนวความคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับระบบพรรคการเมืองของไทยตามลำดับ คือ

แนวความคิดและการอบทฤษฎีเกี่ยวกับระบบพรรคการเมือง

การศึกษาแนวความคิดและการอบทฤษฎีเกี่ยวกับพรรคการเมืองไทยนั้น มีประเด็นที่จะเน้น ศึกษาหลายประเด็น คือ ความหมายของพรรคการเมือง การจัดองค์กรหรือโครงสร้างของพรรค การเมือง บทบาทหน้าที่ของพรรคการเมือง ความจำเป็นและประโยชน์ของพรรคการเมือง ระบบ พรรคการเมืองและการกำเนิดและวิวัฒนาการของพรรคการเมืองไทย ซึ่งจะได้พิจารณาศึกษาในแต่ละ ประเด็นตามลำดับ ดังนี้ คือ

ก. ความหมายของพรรคการเมือง

มีนักวิชาการและผู้รู้ได้ให้ความหมายของพรรคการเมืองไว้หลายลักษณะทั้งแตกต่าง เหมือนกัน และคล้ายคลึงหรือคาบเกี่ยวกัน ซึ่งจะได้นำมาพิจารณา ดังนี้ คือ เริ่มจากการพิจารณา คำว่า "พรรคการเมือง" (political party) นี้มาจากรากศัพท์ในภาษาละตินว่า "pars" ซึ่งแปลว่า "ส่วน" (part) พรรคการเมืองตามรากศัพท์ดังกล่าวจึงหมายถึง ส่วนของราษฎรหรือ

ประชาชน หรือการที่ประชาชนได้แบ่งกันออกเป็นส่วนๆ หรือเป็นกลุ่มๆ ตามความคิดหรือประโยชน์ ได้เสียในทางการเมืองนั่นเอง²⁴

เมารีซ ดูเวเยอร์ ได้ให้ความหมายของพรรคการเมืองไว้ว่า พรรคการเมือง เกิดจากการรวมตัวของคนกลุ่มต่างๆ ทั้งกลุ่มทางเศรษฐกิจ ทางสังคม และอื่นๆ เช่น การรวมตัวกันของกลุ่มชนชั้นสูง กลุ่มขุนนาง กลุ่มกรรมกร กลุ่มเจ้าของที่ดินและกลุ่มข้าราชการ เป็นต้น โดยการรวมกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นส่วนที่มาของพรรคการเมืองทั้งสิ้น²⁵

เฮอริแมน ไฟเนอร์²⁶ ให้ความหมายว่า พรรคการเมือง หมายถึง คณะหรือสมาคมของบุคคลซึ่งได้ตกลงกันถึงหลักการจัดการปกครองของรัฐ โดยความตกลงใจร่วมกันของสมาชิกสมาคมหรือคณะบุคคลนั้น เพื่อนำเอาหลักการที่กำหนดไว้ไปปฏิบัติให้บังเกิดผลอย่างจริงจัง

เคย์ ลอว์สัน²⁷ ให้ความหมายพรรคการเมืองโดยสรุปว่า พรรคการเมืองคือ องค์การของคณะบุคคลที่แสวงหาอำนาจชอบธรรมจากประชาชนโดยทั่วไป โดยกลไกการเลือกตั้งที่ ต่อเนื่องหรือโดยไม่ต้องผ่านการเลือกตั้ง เพื่ออ้างถึงความเป็นตัวแทนสำหรับองค์การในการใช้อำนาจทางการเมืองที่เป็นอำนาจในการปกครอง และเป็นอำนาจที่ถูกใช้ในฐานะตัวแทนของประชาชนด้วย

รอย ซี. แมคริดิส²⁸ ให้ความหมายของพรรคการเมืองไว้ว่า พรรคการเมืองคือสมาคม ซึ่งดำเนินกิจการและรวบรวมประชาชนเข้ามาผนึกกำลังร่วมกัน โดยการประสานประโยชน์ของสมาชิกสมาคม เพื่อนำไปสู่การจัดตั้งรัฐบาล เหตุนี้ พรรคการเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่ง

²⁴ หยุต แสงอุทัย, พรรคการเมือง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์แฉศ, 2517), หน้า 8.

²⁵ Maurice Duverger, Political Parties: Their Organization and Activities in the Modern Status (London: Methuen, 1964), pp.24-31.

²⁶ Herman Finer, The Theory and Practice of Modern Government (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1949), p.102.

²⁷ Kay Lawson, The Comparative Study of Political Parties, (New York: St. Martin's Press, 1976), pp.3-4.

²⁸ Roy C. Macridis, "Introduction: The History, Function, and Typology of Parties", in Political Parties: Contemporary Trends and Ideas, ed. Roy C. Macridis (New York: Harper and Row Publishers, 1967), p.9.

ของระบบการเมือง เสมอ กล่าวคือระบบการเมืองภายในรัฐจะเกิดขึ้นโดยปราศจากพรรคการเมืองไม่ได้ เพราะอย่างน้อยๆ กลุ่มหรือคณะบุคคลที่ก่อตั้งขึ้นมาเป็นรัฐบาลไม่ว่ารูปแบบใดๆ ก็ตาม ต่างก็มีลักษณะเป็นพรรคการเมืองอยู่ในตัวเองอยู่แล้ว

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีนักวิชาการต่างประเทศได้ให้นิยาม (definition) ของพรรคการเมืองไว้ในงานของที่คล้ายคลึงกันอีกมากมาย²⁹ ส่วนนักวิชาการชาวไทยก็มีผู้ที่สนใจศึกษาเรื่องพรรคการเมืองและให้นิยามหรือความหมายไว้เป็นจำนวนมาก เช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น หยุต แสงอุทัย ผู้บุกเบิกการศึกษาเรื่องพรรคการเมืองในยุคแรกๆ หลัง พ.ศ.2475 และขจัตถัย บุรุษพิพัฒน์ ผู้ศึกษาพรรคการเมืองในช่วงเวลาต่อมา

กรณีของ หยุต แสงอุทัย³⁰ ได้ให้ความหมายของพรรคการเมืองไว้ว่า พรรคการเมืองคือกลุ่มบุคคลที่รวบรวมกัน เพราะมีความเห็นในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในแนวทางตรงกัน และมีความมุ่งหวังที่จะเป็นรัฐบาลเพื่ออำนวยความสะดวกการปกครองตามความคิดเห็นนี้

ส่วน ขจัตถัย บุรุษพิพัฒน์³¹ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับพรรคการเมืองไว้ว่า ต้องประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

²⁹ อาทิเช่น Marian D. Irish, James W. Prothro and Richard J. Richardson, The Politics of American Democracy, 7th ed. (New York: Prentice-Hall, Inc., 1981), p.134. Leon D. Epstein, Political Parties in Western Democracies (New York: Frederick A. Praeger, Inc., 1967), p.9. Sigmund Neumann (ed.), Modern Political Parties (Chicago: University of Chicago Press, 1955), p.395. และ William Goodman, The Two Party System in The United States (New York: D. Van Nostrand Company, 1967), p.8. เหล่านี้เป็นต้น

³⁰ หยุต แสงอุทัย, รัฐธรรมนูญเก่าใหม่และความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประชาธิปไตย (พระนคร: โรงพิมพ์แม่บ้านการเรือน, 2513), หน้า 184.

³¹ ขจัตถัย บุรุษพิพัฒน์, การเมืองและพรรคการเมืองไทย (พระนคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, 2511), หน้า 4-5.

1. จะต้องมีคนละบุคคลหรือสมาคมรวมกันขึ้นเป็นองค์กร การรวมตัวเป็นคนละบุคคลนั้นไม่ใช่จะเป็นพรรคการเมืองเสมอไป เพียงแต่บุคคลหลายๆ คนเคยเห็นความเห็นตรงกันในหลักการบางอย่างทำให้บุคคลเหล่านั้นเป็นพรรคการเมืองไม่ พรรคการเมืองยังเป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นด้วยความมุ่งหมายที่จะให้เป็นองค์กรอย่างถาวรไม่ใช่ชั่วคราวและปรากฏแก่สายตาของบุคคลภายนอกเป็นรูปร่างสมาคม

2. จะต้องมีความคิดเห็นในนโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในแนวทางใหญ่ตรงกัน เพราะเป็นการยากที่บุคคลแต่ละคนจะมีความคิดเห็นตรงกันในทุกแง่ทุกมุม ฉะนั้นบุคคลจึงต้องละความคิดเห็นขัดแย้งปลีกย่อยเสีย และรวบรวมกันเป็นพรรคการเมือง ในเมื่อมีความคิดเห็นในแนวทางใหญ่ ตรงกัน ข้อนี้ทำให้พรรคการเมืองแตกต่างกับสมาคมธรรมดา เพราะสมาคมไม่ได้ตกลงกันนโยบายทั่วไปทางการเมือง เพียงแต่จะมุ่งแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เรื่องใด เรื่องหนึ่งเท่านั้น

3. จะต้องมีความมุ่งหมายที่จะคัดเลือกสมาชิกกลางสมัครรับเลือกตั้ง เพื่อที่จะได้มีโอกาสเข้าควบคุมการดำเนินงานและนโยบายของรัฐบาล คือเมื่อสมาชิกพรรคการเมืองนั้นได้รับการเลือกตั้งจนมีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรแล้ว พรรคการเมืองนั้นก็จะเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล (ในกรณีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา) และผู้นำของพรรคการเมืองนั้นก็เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีบริหารประเทศ และเมื่อมีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลเช่นนี้ พรรคการเมืองนั้นก็สามารถที่จะนำความคิดเห็นหรือนโยบายทางการเมืองของตนไปใช้ในการบริหารประเทศด้วย

นอกจากนักวิชาการไทยทั้ง 2 คนที่กล่าวถึงนี้แล้ว ยังมีคนอื่นๆ อีกจำนวนมาก³² ที่ให้นิยามหรือความหมายของพรรคการเมืองไว้ เช่น ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ ได้ให้ความหมายของพรรคการเมืองไว้ว่า พรรคการเมืองเป็นคนละบุคคลจำนวนหนึ่งที่มีแนวความคิดทางด้านต่างๆ ที่

³² ยกตัวอย่างเช่น กนก วงษ์ตระหง่าน, ประชาธิปไตยกับพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง (กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526). โกลินทร์ วงศ์สุวัฒน์, บรรณาธิการพรรคการเมือง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521). ชูวงศ์ ฉายะบุตร, หลักพรรคการเมือง (พระนคร: จำลองการพิมพ์, 2511). และ เขาวนวิศ สุตลانا, พรรคการเมือง (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517). เหล่านี้เป็นต้น

คล้ายคลึงกันได้รวมตัวกันขึ้น เพื่อกำหนดแนวความคิดต่างๆ เป็นนโยบายเสนอต่อประชาชน จัดส่งสมาชิกกลางสมัครรับเลือกตั้ง และมุ่งหวังจะใช้นโยบายที่กำหนดไว้ในการบริหารประเทศด้วย³³

ตามแนวทางการความหมายที่นักวิชาการต่างๆ ได้กำหนดไว้ข้างต้น สามารถสรุปถึงลักษณะสำคัญต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นพรรคการเมืองได้ดังนี้ คือ

(1) พรรคการเมือง เกิดจากการรวมตัวกันของบุคคลจำนวนหนึ่ง และการรวมตัวกันนี้ทำให้เกิดลักษณะของความเป็นองค์กร กล่าวคือ มีการรวมตัวกันอย่างมีหลักเกณฑ์ อาทิ เช่น การแบ่งสรรอำนาจหน้าที่ การวางแผน การวางนโยบาย การควบคุมบังคับบัญชา โดยมีระเบียบกฎเกณฑ์และเป้าหมายร่วมกันเพื่อปฏิบัติให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ขององค์กรในที่สุด

(2) นอกจากนี้ การรวมตัวในลักษณะพรรคการเมืองของคณะบุคคลดังกล่าวนี้ จะต้องเกิดจากความเห็นพ้องต้องกันในแนวความคิดเห็นทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ถ้าหากมีความขัดแย้งในแนวความคิดเห็นดังกล่าวนี้แล้ว ก็อาจไม่ใช่พรรคการเมือง หรือถ้ามีความคิดเห็นในด้านอื่นๆ นอกเหนือจากทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมนี้แล้ว ก็ไม่เรียกการรวมกลุ่มนี้ว่าพรรคการเมืองเช่นกัน

(3) ลักษณะสำคัญที่นับว่าเป็นหัวใจของพรรคการเมือง ก็คือ องค์กรใดที่จะเรียกว่าเป็นพรรคการเมืองได้นั้น จะต้องมีความหมายหลักที่จะเข้าไปมีอำนาจทางการเมือง โดยจะต้องพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้จัดตั้งรัฐบาล ทั้งนี้เพื่อจะได้เข้าไปบริหารประเทศตามแนวคิดของกลุ่มตน หรือนโยบายของพรรคการเมืองตน องค์กรประกอบของพรรคการเมืองส่วนนี้ถือว่าสำคัญที่สุดเพราะว่า อาจจะมีองค์กรอีกหลายๆ องค์กรที่มีการดำเนินการ โดยมีแนวนโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไปในแนวทางเดียวกัน อาทิ เช่น ชมรมต่างๆ ในมหาวิทยาลัยที่ทำการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม หรือกลุ่มพลังหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้ล้วนมีความคิดเห็นที่มีเอกลักษณ์ของตนเองทั้งสิ้น แต่เราไม่เรียกกลุ่มคนเหล่านี้ว่าเป็นพรรคการเมือง เพราะไม่ได้มีความหมายเพื่อเข้าไปมีอำนาจปกครองประเทศโดยการจัดตั้งรัฐบาล

³³ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, พรรคการเมืองและปัญหาพรรคการเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2524), หน้า 13.

ข. การจัดองค์กรและโครงสร้างของพรรคการเมือง

พรรคการเมืองทั้งในระบอบการปกครองประชาธิปไตยและระบอบเผด็จการ ต่างก็สามารถพิจารณาถึงโครงสร้างของพรรคการเมืองได้จากส่วนประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ ประเภทและจำนวนของสมาชิก และการรวบรวมหรือการกระจายอำนาจภายในพรรค ซึ่งโดยทั่วไปนั้นสามารถแยกประเภทตามการจัดโครงสร้างของพรรคการเมืองออกได้ 3 ลักษณะ คือ ³⁴

1. พรรคของชนชั้นเก่าหรือพรรคแบบดั้งเดิม (elitist or traditional parties) พรรคการเมืองในลักษณะนี้จะเป็นกลุ่มการเมืองที่เป็นตัวแทนของชนชั้น (cadre party) คือชนชั้นผู้ปกครองหรือชนชั้นสูง สมาชิกของพรรคจะเป็นผู้มีฐานะดีในสังคม มีเกียรติยศและชื่อเสียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกขุนนาง ข้าราชการ ทหาร และผู้มีอิทธิพลทางด้านต่างๆ ในสังคม ตัวอย่างของพรรคในลักษณะนี้ ก็ได้แก่

1.1 พรรคชนชั้นแบบยุโรป เป็นพรรคการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต้นแบบของพรรคแบบนี้คือ พรรคแบบอนุรักษนิยม พรรคแบบเสรีนิยม และพรรคแบบก้าวหน้า โดยพรรคเหล่านี้จะเน้นที่คุณภาพของสมาชิกมากกว่าปริมาณ โดยจะต้องเป็นผู้มีชื่อเสียงในสังคมและมีฐานะดี ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ในการสนับสนุนการเลือกตั้งทั้งด้านความนิยมและเงินทุน บุคคลเหล่านี้จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มตามเขตเลือกตั้ง (constituency) มักไม่มีระเบียบวินัย และมีอิสระต่อองค์กรนำของพรรค ส่วนสมาชิกที่มีบทบาทในรัฐสภาจะมีบทบาทมากกว่า ในปัจจุบันพรรคชนชั้นดั้งเดิมของยุโรปเหล่านี้มีท่าทีที่จะรวมอำนาจให้เกิดความเข้มแข็งกับพรรคมากขึ้น

1.2 พรรคชนชั้นแบบอเมริกัน พรรคการเมืองของสหรัฐอเมริกาในช่วงหลังสงครามกู้เอกราชจากอังกฤษในปี ค.ศ.1785 นั้นมีลักษณะเช่นเดียวกับในยุโรป คือ มีการรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ไม่ต้องการสมาชิกจำนวนมาก แต่ต้องการบุคคลที่มีชื่อเสียง โครงสร้างของพรรคเป็นอยู่อย่างหลวมๆ มีเป้าหมายทางการเมืองอย่างเดียวคือ เอาชนะในการเลือกตั้งที่มีที่นั่งจำนวนมากเพื่อจะได้จัดตั้งรัฐบาล ลักษณะที่เป็นพิเศษของพรรคการเมืองอเมริกันก็คือ ตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ได้มีการกำหนดระบบการเลือกตั้งขั้นต้น (primary election system) โดยให้มีการหยั่งเสียงผู้สมัครของพรรค ทำให้ผู้เลือกตั้งมีอำนาจมากกว่ากรรมการพรรคในระดับ

³⁴ โปรดดูรายละเอียดใน Maurice Duverger, Political Parties and Pressure Groups (New York: Thomas Y. Growell Co. Inc., 1972), pp.6-18.

ท้องถิ่น ทุกวันนี้เมืองค์กรพรรคในระดับย่อยคือ ปรีซิงค์ (precincts) มีการกระจายอยู่ทั่วไป แต่พรรคชนชั้นแบบอเมริกันก็ได้เปลี่ยนแปลงจากลักษณะของพรรคชนชั้นไปเป็นพรรคมวลชน เพราะคำสั่งต่างๆ จะออกมาจากการรวมการของพรรคที่ประกอบไปด้วยผู้มีชื่อเสียงและมีอิทธิพลในด้านต่างๆ

2. พรรคมวลชน (mass parties) ก่อเกิดมาจากการสังคมนิยมในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 กลายมาเป็นพรรคสังคมนิยมที่ให้ความสำคัญแก่มวลชน นอกจากนี้ก็ได้แก่พรรคในลักษณะเดียวกัน คือพรรคคอมมิวนิสต์ พรรคฟาสซิสต์ และพรรคที่ยึดอุดมการณ์ทางศาสนา ซึ่งต่างก็เน้นปริมาณของสมาชิกเป็นสำคัญ รูปแบบสำคัญๆ ของพรรคแบบมวลชน ได้แก่

2.1 พรรคแบบสังคมนิยม เน้นการหาสมาชิกให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และพรรคจะได้รับเงินทุนจากสมาชิกของพรรค การรับสมัครสมาชิกของพรรคกระทำโดยตรง เปิดเผยและถาวรตลอดไป พรรคจะเน้นการให้การศึกษาอบรมทางด้านอุดมการณ์และความรู้ทางการเมืองแก่บรรดาสมาชิก เพื่อให้ยึดมั่นในแนวคิดอันเดียวกันที่จะพาสังคมไปสู่เป้าหมายตามอุดมการณ์สังคมนิยม

2.2 พรรคแบบคอมมิวนิสต์ เกิดมาจากการขัดแย้งทางความคิดในหมู่นักสังคมนิยมในยุโรปตะวันตก โดยฝ่ายที่แยกตัวออกมาเป็นพรรคคอมมิวนิสต์ เห็นว่าต้องใช่วิธีการที่รุนแรงในการเปลี่ยนแปลงสังคม ขณะที่ฝ่ายสังคมนิยมเห็นว่าควรดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป แต่พรรคแบบคอมมิวนิสต์ก็เน้นเรื่องปริมาณสมาชิก เช่นเดียวกับพรรคแบบสังคมนิยม เพียงแต่การจัดองค์กรจะมีลักษณะรวมอำนาจเด็ดขาดกว่า กล่าวคือ นอกเหนือจากการอบรมทางด้านอุดมการณ์แก่สมาชิกพรรคแล้ว ยังมีการเร่งเร้าทางด้านกาโฆษณาชวนเชื่ออีกด้วย

2.3 พรรคแบบฟาสซิสต์ เป็นพรรคเน้นอุดมการณ์ยึดความหลงใหลในชาติ จัดองค์กรแบบพรรคคอมมิวนิสต์คือ เข้มแข็ง เด็ดขาด รวมทั้งนำวิธีการบังคับบัญชาของกองทัพมาใช้ในองค์กรพรรคด้วย คือเน้นผู้นำ และเน้นการบริหารประเทศโดยใช้กำลังสมาชิกพรรค คือทุกคนในชาติจะต้องเชื่อผู้นำพรรคอย่างเคร่งครัด

3. พรรคในลักษณะกลางๆ (intermediate types) แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

3.1 พรรคทางอ้อม (indirect parties) เป็นพรรคการเมืองที่ไม่มี การรับสมัครโดยตรง แต่มีกลุ่มผู้สนับสนุนจากองค์กรหรือกลุ่มอิทธิพลต่างๆ เช่น สหพันธ์ สมาคม องค์กรการ ชมรม หรือสหกรณ์ เป็นต้น ซึ่งสนับสนุนทั้งด้านการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง เงินทุน และการจัดวางนโยบาย ทั้งนี้กลุ่มและองค์กรต่างๆ ดังกล่าวจะส่งตัวแทนเข้ามาเป็นกรรมการพรรคที่มี

อำนาจน้อยกว่ากรรมการพรรค ผู้นำของพรรคทางอ้อมมักเป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องและยอมรับนับถือในสังคม พรรคนี้จึงคาบเกี่ยวอยู่ระหว่างพรรคชนชั้นและพรรคมวลชน ตัวอย่างของพรรคทางอ้อม ได้แก่ พรรคของอังกฤษที่เกิดขึ้นในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้น

3.2 พรรคการเมืองในประเทศด้อยพัฒนา (parties in underdeveloped countries) เป็นพรรคที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของประเทศตะวันตกทั้งประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยและสังคมนิยม พรรคในประเทศด้อยพัฒนามักจะเน้นการพัฒนาพรรคควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยอย่างรวดเร็ว การจัดโครงสร้างและองค์การพรรคจึงมักจะเลียนแบบพรรคในประเทศพัฒนาแล้วดังกล่าว แต่กระทำได้สมบูรณ์น้อยกว่า เช่น การพยายามสร้างพรรคให้เป็นพรรคมวลชน ขณะที่การรวมตัวกันของสมาชิกยังมีลักษณะหละหลวม อำนาจส่วนใหญ่จึงอยู่ที่ผู้มีอำนาจของพรรคโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำและกรรมการพรรคระดับสูง หรือสมาชิกที่มีบทบาทในรัฐสภา เป็นสำคัญ เป็นต้น โครงสร้างของพรรคการเมืองในประเทศด้อยพัฒนาจึงมีลักษณะไม่ชัดเจนนัก

ตามการพิจารณาโครงสร้างของพรรคการเมืองดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า โครงสร้างของพรรคการเมืองมีหลายลักษณะ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละระบบการเมืองและสภาพแวดล้อมและสังคมของแต่ละประเทศ กล่าวคือ โครงสร้างพรรคการเมืองในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 กับสมัยปัจจุบันนี้มีความแตกต่างกัน การยึดถืออุดมการณ์ลัทธิที่ต่างกัน รวมทั้งระดับของการพัฒนาประเทศชาติก็มีส่วนทำให้โครงสร้างของพรรคการเมืองแตกต่างกันด้วย ในส่วนของการจัดองค์การของพรรคการเมืองก็เช่นเดียวกัน พรรคที่มีโครงสร้างแตกต่างกันก็ย่อมมีการจัดองค์การของพรรคแตกต่างกันด้วย

การจัดองค์การพรรคนับว่ามีส่วนสำคัญต่อระดับความเข้มแข็งและอ่อนแอของพรรคการเมือง กล่าวคือ พรรคที่มีการจัดองค์การดี ก็จะมีคามเข้มแข็งมีประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ผิดกับพรรคที่จัดองค์การไม่ดี ก็จะมีแต่ความอ่อนแอในการทำงาน ทั้งนี้การจัดองค์การของพรรค (party organization) มักจะเกี่ยวข้องกับส่วนประกอบอื่นๆ ของพรรคการเมือง คือ กลไกของพรรค (party mechanism) นโยบายของพรรค (platform) การเงินของพรรค (party budget) และการประชุมพรรค (party convention) ³⁵ ด้วย

³⁵ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, พรรคการเมืองและปัญหาพรรคการเมืองไทย, หน้า 49-61. และเชาวน์ศรี สุตลนา, พรรคการเมือง (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2521), หน้า 108-110.

การจัดองค์กรของพรรค (party organization) เป็นการจัดแบ่งงานออกเป็นสาขาต่างๆ การกำหนดสายการบังคับบัญชา โดยจัดองค์กรเชื่อมโยงกันในทุกระดับตั้งแต่ท้องถิ่นจนถึงส่วนกลาง เพื่อจุดมุ่งหมายให้หน่วยงานในองค์กรทำหน้าที่ต่างๆ กันและทำงานประสานสัมพันธ์กัน แม้ว่าพรรคการเมืองที่มีโครงสร้างแตกต่างกันก็มักจะมีการจัดองค์กรที่แตกต่างกันอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรายละเอียดหรือในระดับหน่วยงานย่อยๆ แต่โดยทั่วไปแล้ว พรรคการเมืองมักจะจัดแบ่งองค์กรออกเป็นระดับต่างๆ ที่สำคัญ คือองค์กรในระดับพื้นฐาน หรือสาขาพรรค (party branches) ที่มีกระจายอยู่ตามเขตเลือกตั้งต่างๆ และองค์กรศูนย์กลาง ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการกลางพรรค (party central committee) หรือคณะกรรมการระดับหัวหน้าพรรคที่ถูกเลือกตั้งมาจากองค์กรระดับพื้นฐาน ทั้งนี้องค์กรในทุกระดับดังกล่าวอาจมีการแบ่งแยกแจกแจงหน่วยงานย่อยๆ เพื่อทำหน้าที่เฉพาะอย่างอีกหลายหน่วยงานด้วย ยกตัวอย่างเช่น พรรคอนุรักษ์นิยมของอังกฤษ (Conservation Party) มีการจัดองค์กรที่ครอบคลุมทั้งในระดับส่วนกลางและสาขาพรรคทั่วประเทศ รวมทั้งกลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพรรค โดยสรุปแล้วโครงสร้างในองค์กรพรรคอนุรักษ์นิยมแบ่งออกได้ดังนี้ คือ หัวหน้าพรรค สมาชิกพรรคในรัฐสภา สำนักงานกลาง คณะกรรมการบริหารของสหพันธ์แห่งชาติ คณะกรรมการกลาง สหพันธ์แห่งชาติและสมาคมสหพันธ์ และสาขาพรรคในท้องถิ่น³⁶ ส่วนพรรคการเมืองในสหรัฐอเมริกาที่มีการจัดองค์กรครอบคลุมในทุกระดับเช่นเดียวกับพรรคในอังกฤษ แต่จะเน้นให้สาขาพรรคมีอิสระมาก และจัดองค์กรในระบบคณะกรรมการ (committee system) ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับชาติ คือแบ่งเป็นคณะกรรมการระดับปรีชิงค์ คณะกรรมการระดับวอร์ด จนถึงคณะกรรมการระดับมลรัฐ และระดับชาติ ตามลำดับ

นอกจากการจัดองค์กรพรรคในลักษณะต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการจัดองค์กรพรรคในอีกลักษณะหนึ่ง คือการจัดองค์กรที่เน้นการควบคุมบังคับบัญชาโดยระดับผู้นำของพรรค หรืออาจเรียกได้ว่า เป็นการจัดองค์กรพรรคในลักษณะคณาธิปไตย (oligarchical organization) โดยการจัดองค์กรพรรคในลักษณะนี้จะมีขั้นตอนและลักษณะต่างๆ คือ ขั้นแรก เมื่อองค์กรมีสมาชิกจำนวนมาก ก็จะมีการจัดตั้งหน่วยงานหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่ปกครอง โดยความยินยอมของสมาชิกในองค์กร ขั้นต่อมาคือในการดำเนินการปกครองหรือควบคุมสมาชิกในองค์กรนั้น แม้จะมีบุคคลจาก

³⁶ Gwendolen M. Carter, Government of the United Kingdom (New York: Harcourt, Brace & World, 1967), p.59.

หลายฝ่ายมาร่วมกันทำหน้าที่ แต่อำนาจที่แท้จริงจะอยู่กับคนกลุ่มเล็ก ๆ ไม่กี่คน หรือบรรดาผู้นำ (leaders) ของพรรค และในขั้นต้นต่อจากนั้น บรรดาผู้นำจะดำเนินงานทุกอย่างที่ได้รับมอบหมายแทนสมาชิก และถือเป็นสิทธิที่จะกำหนดระเบียบวิธีการต่างๆ ในการควบคุมตามที่ต้นตองการ จนถึงขั้นสุดท้าย "กลุ่มผู้นำ" จะเริ่มมีอำนาจมากขึ้น และมีแนวโน้มว่าจะมีอำนาจอย่างไม่จำกัด และขณะเดียวกันก็จะพยายามรักษาอำนาจนั้นไว้ รวมทั้งมีแนวโน้มว่าจะมุ่งรักษาผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าผลประโยชน์ขององค์กรด้วย ³⁷

การจัดองค์กรพรรคจึงมีลักษณะหลากหลายไปตามลักษณะของโครงสร้างพรรคและการมุ่งเน้นไปสู่วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายต่างๆ แต่โดยทั่วไปก็เพื่อความเข้มแข็งและประสิทธิภาพในการทำงานของพรรคเป็นสำคัญ ส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของพรรคการเมืองก็คือ การทำหน้าที่และบทบาทของพรรคการเมือง ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการคงอยู่และการพัฒนาการของพรรคการเมืองอย่างมาก ดังจะได้ศึกษาต่อไป

ค. หน้าที่และบทบาทของพรรคการเมือง

พรรคการเมืองในแต่ละระบบการเมืองมีหน้าที่มากมายเกี่ยวข้องกับกระบวนการทางการเมืองและสังคม โดยทั่วไปนั้นสามารถแบ่งแยกการทำหน้าที่และบทบาทของพรรคการเมืองออกได้หลายอย่างดังนี้ คือ

1. หน้าที่ในการสร้างบูรณาการ (integration) ในสังคมหรือการสร้างชาติ (nation-building) โดยพรรคการเมืองจะทำหน้าที่ในการผสมผสานความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรม ด้วยพื้นฐานของอุดมการณ์ต่างๆ ดังนั้นในบางกรณี พรรคการเมืองในลักษณะนี้ อาจทำหน้าที่ในลักษณะของการสร้างความมั่นคงในสังคมนี้ (party of solidarity) คือ พรรคการเมืองเป็นสถาบันที่ก่อให้เกิดความสามัคคีหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนทางการเมืองโดยตรง นอกจากนี้ ในประเทศที่เกิดใหม่พรรคการเมืองยังทำหน้าที่สร้างชาติ (nation building) อีกด้วย เนื่องจากในประเทศที่เกิดใหม่ขึ้น สังคมยังไม่มี

³⁷ Robert Michels, Political Parties (New York: Macmillan Co., 1962), p.365.

ระเบียบวิโยที่ตี ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนกลุ่มต่างๆ พรรคการเมืองจึงเป็นสถาบันในการรวมตัวกันของประชาชน และเป็นฐานสำคัญในการสร้างชาติและความเป็นปึกแผ่นภายในชาติ³⁸

2. บทบาทหน้าที่ในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบบการเมือง ทั้งนี้พรรคการเมืองในรูปแบบสมัยใหม่ จะประกอบด้วยตัวแทนของประชาชนกลุ่มต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมและให้ความยินยอมในการใช้อำนาจหรือการแจกแจงสิ่งที่มีคุณค่าให้แก่สังคม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงและการสืบทอดอำนาจทางการเมืองด้วย ดังนั้น พรรคการเมืองจึงเป็นสถาบันที่ให้ความชอบธรรมกับระบบการเมืองและการจัดตั้งรัฐบาล ประเทศต่างๆ ในปัจจุบันไม่ว่าจะมีระบอบการปกครองรูปแบบใด จึงมีพรรคการเมืองเป็นสถาบันในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบบการเมืองทั้งสิ้น และประเทศเหล่านี้มักไม่ประสบปัญหาในการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลหรือการสืบทอดอำนาจทางการเมืองแต่อย่างใดด้วย

3. พรรคการเมืองนับเป็นช่องทางของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน เพราะสำหรับระบบการเมืองที่เป็นทันสมัยแล้ว การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเป็นสิ่งจำเป็นยิ่ง ด้วยเหตุผลสำคัญคือ การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นการสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนในการที่จะเข้าไปมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจนโยบายต่างๆ ซึ่งการมีส่วนร่วมโดยเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองก็นับเป็นการกระทำบทบาทดังกล่าวทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม และการมีส่วนร่วมทางการเมืองประชาชนจะมีโอกาสระบายความเดือดร้อน ความไม่พอใจ เสนอปัญหาต่างๆ ฯลฯ ภายในกลไกของระบบการเมือง เท่ากับเป็นการเปิดช่องให้มีการแสดงความต้องการในอีกลักษณะหนึ่ง เพื่อให้มีการจัดลำดับความต้องการและปัญหาทางการเมืองต่างๆ และอาจกลายเป็นข้อเสนอเพื่อการแก้ไขและกำหนดเป็นนโยบายต่อไป นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมทางการเมืองยังทำให้มีการระดมพลังทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นประโยชน์ต่อระบบการเมืองได้อีกด้วย พรรคการเมืองจึงเป็นช่องทางเปิดให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในลักษณะดังกล่าว

4. พรรคการเมืองทำหน้าที่เป็นฐานสำคัญในการรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพราะตามข้อเท็จจริงที่พบเห็นในกระบวนการทำให้เป็นทันสมัยในด้านต่างๆ นั้น (modernization) จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอย่างกว้างขวาง และถ้าหากการมี

³⁸ โปรดดูรายละเอียดใน David Apter, The Politics of Modernization (Chicago: The University of Chicago Press, 1965).

ส่วนร่วมทางการเมืองดังกล่าวนี้ไม่มีสถาบันทางการเมืองยอมรับ ก็อาจนำไปสู่ความไร้เสถียรภาพทางการเมืองและความรุนแรงทางการเมืองได้ เหตุนี้การสร้างความเป็นทันสมัยทางเศรษฐกิจและสังคมย่อมเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสถาบันทางการเมืองด้วย ดังนั้นพรรคการเมืองจึงมีส่วนสำคัญในการทำหน้าที่เป็นฐานในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าว ด้วยการทำหน้าที่เป็นสถาบันที่ฝ่ายต่างๆ ในสังคมสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมโดยเท่าเทียมกัน และทำหน้าที่เป็นสถาบันกำหนดนโยบายและทิศทางในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอีกด้วย

5. พรรคการเมืองทำหน้าที่เป็นองค์กรสำคัญในการพัฒนาทางการเมืองในแง่การจัดตั้งสถาบันทางการเมือง โดยพรรคการเมืองที่มีการจัดตั้งองค์กรอย่างดี มีแนวอุดมการณ์ และมีกลไกในการทำงานที่มีประสิทธิภาพ ฯลฯ จะมีความสามารถสูงในการระดมทรัพยากรมนุษย์และธรรมชาติ เนื่องจากพรรคการเมืองได้รับการยอมรับจากประชาชน และประชาชนก็เข้ามีส่วนร่วมกับพรรคการเมืองอย่างกว้างขวาง

6. บทบาทหน้าที่ในการให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ประชาชน พรรคการเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะทำหน้าที่ให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนทราบว่าปกครองประเทศมีส่วนเกี่ยวข้องกับประชาชนทุกชนชั้น ประชาชนในชาติต้องร่วมมือร่วมกันทำหน้าที่ บทบาทหน้าที่ในด้านนี้ของพรรคการเมืองอาจแสดงออกในหลายรูปแบบ เช่น การแถลงนโยบายของพรรคการเมืองในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนการศึกษา การป้องกันประเทศ และอื่นๆ ทั้งที่แถลงผ่านสื่อสารมวลชน (mass media) และจากการอภิปราย และการปาฐกถาในสถานที่ต่างๆ โดยการทำหน้าที่ต่างๆ เหล่านี้ พรรคการเมืองจะมีส่วนกระตุ้นให้ประชาชนตื่นตัวทางการเมือง และเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกว้างขวาง (political consciousness and political participation) เช่น การที่ประชาชนที่มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งออกไปเลือกตั้งตามโอกาสและวาระที่มีอยู่ การสมัครเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองต่างๆ เหล่านี้เป็นต้น การทำหน้าที่ในลักษณะนี้ของพรรคการเมืองจึงถือเป็นการให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ประชาชน (political education)

7. หน้าที่ในการเลือกสรรบุคคลเข้าไปทำหน้าที่เป็นผู้แทนราษฎร เพราะในการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น ผู้แทนราษฎร (representatives) มีความสำคัญมาก ต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนรักษาผลประโยชน์ต่างๆ ของประชาชน และทำหน้าที่ให้ตรงกับความต้องการต่างๆ ของประชาชนให้มากที่สุด เหตุนี้บุคคลที่จะทำหน้าที่เป็นผู้แทนราษฎรต้องมีคุณสมบัติที่ดี มีความรู้ความสามารถเหมาะสม เป็นบุคคลที่เสียสละเพื่อส่วนรวม มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ พรรคการเมืองจะ

ทำหน้าที่สรรหาบุคคลที่มีคุณสมบัติต่างๆ ดังกล่าว เสนอให้ประชาชนลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เข้าไปทำหน้าที่ในด้านต่างๆ แทนประชาชนต่อไป

8. บทบาทหน้าที่ในการประสานประโยชน์ของกลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์
เนื่องจากในสังคมโดยทั่วไปนั้น จะมีกลุ่มอิทธิพล (influence groups) และกลุ่มผลประโยชน์ (interest groups) ต่างๆ มากมาย และกลุ่มเหล่านี้จะสร้างอิทธิพลและเรียกร้องความต้องการต่างๆ เพื่อกดดันกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะให้เป็นไปตามที่กลุ่มต้องการ ในขั้นตอนดังกล่าวมานี้ พรรคการเมืองจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการประสานผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ ในสังคม โดยนำความต้องการของทุกกลุ่มมากำหนดเป็นนโยบายของพรรค เพื่อนำไปบริหารประเทศเมื่อได้เข้าไปจัดตั้งรัฐบาล แทนที่กลุ่มต่างๆ จะดำเนินการเรียกร้องอย่างเอกเทศและต่างฝ่ายต่างทำจนอาจจะทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายในสังคมได้

9. บทบาทหน้าที่ในการระดมสรรพกำลังทางการเมือง เนื่องจากพรรคการเมืองเป็นศูนย์รวมของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ รวมทั้งประชาชนที่มีความคิดเห็นทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในแนวทางกว้างๆ คล้ายคลึงกัน พรรคการเมืองจึงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางการเมือง เป็นที่รวมการระดมสรรพกำลังต่างๆ เพื่อให้เกิดอำนาจต่อรอง ทำการเรียกร้องและรวบรวมความคิดเห็นจากประชาชนและกลุ่มของประชาชน และเมื่อพรรคการเมืองได้เข้าไปจัดตั้งรัฐบาลก็จะนำเอาแนวทางต่างๆ ที่ได้รวบรวมไว้นี้ เข้าไปบริหารประเทศต่อไป

10. บทบาทหน้าที่ในฐานะพรรคฝ่ายค้าน ในทุกระบบการปกครองนอกจากฝ่ายรัฐบาลแล้ว ยังมีฝ่ายที่ไม่ได้เป็นรัฐบาลหรือฝ่ายค้านอยู่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น ฝ่ายค้านซึ่งมักจะเป็นพรรคการเมืองที่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนน้อยจะมีบทบาทสำคัญมากในกระบวนการทางการเมือง กล่าวคือ ฝ่ายค้านจะทำหน้าที่ถ่วงดุลย์อำนาจของฝ่ายรัฐบาล โดยทำการเสนอแนะสิ่งที่รัฐบาลกระทำการผิดพลาด หรือสิ่งที่รัฐบาลควรจะทำ รวมทั้งการตรวจสอบ และควบคุมการทำงานของฝ่ายรัฐบาลด้วย เหตุนี้ พรรคฝ่ายค้านจึงเป็นเสมือน "กระจกเงา" สะท้อนภาพการทำงานของฝ่ายรัฐบาลในแง่มุมต่างๆ

ในการปกครองรูปแบบรัฐบาลตัวแทน (representatives government) ของอังกฤษนั้น พรรคการเมืองฝ่ายค้านพรรคใหญ่จะถูกให้สมญานามว่า "พรรคฝ่ายค้านของสมเด็จพระบรมราชินี" (Her Majesty's Opposition Party) และได้รับการยกย่องให้มีเกียรติยศเท่ากับพรรคฝ่ายรัฐบาล ซึ่งได้รับการขนานนามว่า "รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" (Her Majesty's Government) และยิ่งถือว่าหัวหน้าพรรคฝ่ายค้านเป็น "สุภาพบุรุษหมายเลข 2"

ที่พร้อมจะเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหรือทำการจัดตั้งรัฐบาลได้ เมื่อได้รับเสียงขั้ งมากเกินกว่า
เลือกตั้งครั้งต่อไป

11. บทบาทหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางของสมาชิกพรรคและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ
เมื่อพรรคการเมืองเกิดมาจากการรวมตัวกันของบุคคลจากหลายกลุ่ม หลายอาชีพ และหลายสถานะ
ต่างคนต่างกลุ่มจึงต่างมีความต้องการหรือมีแนวความคิดเห็นในบางเรื่องบางประเด็นแตกต่างกัน
ดังนั้น พรรคการเมืองจึงจะทำหน้าที่เสมือนเป็นเวที (stage) ให้สมาชิกและกลุ่มต่างๆ ในพรรค
ได้แสดงความคิดเห็นของตน ระบายความรู้สึกต่างๆ ออกมาแลกเปลี่ยนทัศนะระหว่างกัน เพื่อนำไป
สู่การตกลงกันด้วยสันติวิธี หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งคือ การสร้างความสมานฉันท์ (consensus) ใน
ด้านต่างๆ ขึ้นระหว่างบรรดาสมาชิกและกลุ่มผลประโยชน์ในพรรคการเมือง ก่อนที่จะนำแนวทาง
ต่างๆ ที่ตกลงกันไว้ไปปฏิบัติในทางการเมืองต่อไป บทบาทหน้าที่ของพรรคการเมืองในลักษณะ
ดังกล่าวนี้ นอกจากจะเป็นการสร้างสมานฉันท์หรือสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันภายในพรรค
แล้ว พรรคยังเป็นศูนย์กลางสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างพรรค และระหว่างประชาชนกับ
รัฐบาล รวมทั้งประชาชนด้วยกันเองอีกด้วย

12. บทบาทหน้าที่ในการสร้างผู้นำทางการเมือง เพราะในการทำหน้าที่ในด้าน
ต่างๆ ของพรรคการเมืองนั้น มักจะเกี่ยวข้องกับการจัดองค์กรพรรคและการปฏิบัติหน้าที่ของ
บุคลากรของพรรค โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัวหน้าพรรค และสมาชิกคนสำคัญของพรรค เช่น สมาชิก
สภาผู้แทนราษฎร ผู้ที่จะเข้าดำรงตำแหน่งบริหารในคณะรัฐบาล หรือบุคคลอื่นที่ต้องทำหน้าที่ในฐานะ
ตัวแทนพรรค เหล่านี้เป็นต้น ในกระบวนการของการทำงานดังกล่าวนี้ของพรรคการเมืองจึงจะ
เกิดกระบวนการฝึกฝน (training) การคัดเลือก (selecting) บุคคลขึ้นทำหน้าที่ในด้านต่างๆ
พรรคการเมืองจึงทำหน้าที่เสมือนเป็นผู้สร้างผู้นำทางการเมือง (political leaders) ขึ้นมา
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พรรคการเมืองที่มีโครงสร้างและการจัดองค์กรขนาดใหญ่ มีความสลับซับซ้อน
แยกย่อยกันออกไปเป็นฝ่ายต่างๆ ในลักษณะการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญพิเศษ เช่น แยกเป็น
ฝ่ายกฎหมาย ฝ่ายแรงงาน ฝ่ายเกษตร และฝ่ายเศรษฐกิจ เป็นต้น พรรคก็ยังคงมีความจำเป็นที่จะ
ต้องสร้างผู้นำทางการเมืองขึ้นมาทำหน้าที่ต่างๆ ดังกล่าวนั้น เหตุนี้บทบาทหน้าที่ด้านนี้จึงนับเป็น
บทบาทหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของพรรคการเมือง

นอกจากบทบาทหน้าที่ในด้านต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้น พรรคการเมืองยังมี
บทบาทหน้าที่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารทางการเมืองอีกมากมาย ทั้งบทบาทหน้าที่ภายในสังคม
การเมือง หรือบทบาทหน้าที่ต่อสังคมการเมืองภายนอก ซึ่งจะเห็นได้ว่าทุกประเทศในโลกปัจจุบัน

มักจะมีพรรคการเมืองทำหน้าที่สำคัญในกระบวนการทางการเมืองอยู่โดยทั่วไป แม้ว่าประเทศนั้นจะปกครองโดยระบอบเผด็จการ หรือลัทธิสังคมนิยม หรือคอมมิวนิสต์ก็ตาม และจากบทบาทหน้าที่มากมายของพรรคการเมืองดังกล่าวนี้ จะได้นำไปพิจารณาถึงความจำเป็นและประโยชน์ของพรรคการเมืองต่อไป

ง. ความจำเป็นประโยชน์ของพรรคการเมือง

ดังที่ได้พิจารณาเรื่องความหมายของพรรคการเมือง การจัดองค์กรและโครงสร้าง ตลอดจนบทบาทหน้าที่ของพรรคการเมืองมาตามลำดับข้างต้น จะเห็นได้ว่า พรรคการเมืองมีความสำคัญต่อกระบวนการทางการเมืองอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบการเมืองแบบสมัยใหม่ หรือการปกครองระบอบประชาธิปไตยในโลกปัจจุบัน พรรคการเมืองจะเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในระบบการปกครองดังกล่าวนี้

ความจำเป็นและประโยชน์ของพรรคการเมืองต่อระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมนั้นเมื่อมุ่งมาหาผล ทั้งในระดับพื้นฐาน และในระดับกว้างขวางออกไป คือนับตั้งแต่การผสมผสาน (integration) หรือการสร้างชาติ (nation-building) การทำให้เกิดความชอบธรรม และเกิดความต่อเนื่องในระบบการเมือง ไปจนถึงการให้การศึกษาและดึงเอาประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) อย่างกว้างขวาง สร้างความมั่นคงให้กับสังคม (social security) และการส่งเสริมพัฒนาระบบเศรษฐกิจ (economic system) ทั้งภายในและระหว่างประเทศ

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความจำเป็นและประโยชน์ของพรรคการเมืองต่อระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมนั้นเมื่อมุ่งมาหาผลตามบทบาทหน้าที่ที่พรรคการเมืองได้กระทำการหรือปฏิบัติกันเอง กล่าวคือ ถ้าพรรคการเมืองจัดโครงสร้างและองค์กรอย่างดีมีความเข้มแข็ง พรรคการเมืองก็จะทำหน้าที่ได้กว้างขวางและมีประสิทธิภาพ พรรคการเมืองจะมีความจำเป็นและมีประโยชน์อย่างมากต่อการรักษาความมั่นคง พัฒนา และกำจัดความวุ่นวายหรือความไร้เสถียรภาพในระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม แต่ถ้าพรรคใดมีความเข้มแข็งน้อยและทำหน้าที่ได้อย่างจำกัด ความจำเป็นและประโยชน์ของพรรคการเมืองนั้นก็จะไม่เด่นชัดนัก หรือมีประโยชน์อยู่น้อยจนคนอาจมองไม่เห็น ยกตัวอย่าง เช่น ถ้าในระบบการเมืองหนึ่ง มีพรรคขนาดใหญ่ที่มีโครงสร้างและการจัดองค์กรอย่างดี มีประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในพรรคจำนวนมาก พรรคทำหน้าที่มีกิจกรรมทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับพื้นฐาน จนถึงระดับชาติและระหว่างประเทศอย่างสม่ำเสมอ พรรคการเมืองนั้นก็จะมีส่วน

ในการสร้างความชอบธรรมให้กับระบบการเมือง คือการจัดตั้งรัฐบาลก็ดี การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลก็ดี มีเสถียรภาพเป็นไปโดยความเห็นชอบของประชาชน ซึ่งจะส่งผลให้ระบบสังคมมีความมั่นคง เป็นที่แน่นอน ประชาชนไม่แตกแยก ไร้สาระสายและพรรคการเมืองยังเป็นองค์กรรองรับการส่งเสริมการพัฒนา ระบบเศรษฐกิจภายในชาติอีกด้วย เหตุเพราะพรรคการเมืองได้รับความเห็นชอบจากประชาชนและทำงานสนองต่อความต้องการของประชาชนดังกล่าว เป็นต้น

แนวความคิดและทฤษฎีพรรคการเมืองดังกล่าวข้างต้น เป็นแนวความคิดและทฤษฎีโดยทั่วไป ซึ่งจะนำมาเป็นกรอบในการศึกษาเรื่องทัศนคติของผู้มีศาสนานมุสลิมต่อระบบพรรคการเมืองไทย อีกประเด็นหนึ่งที่จะนำมาเป็นกรอบในการศึกษาเรื่องนี้ด้วยคือ แนวความคิดเกี่ยวกับระบบพรรคการเมือง ซึ่งจะได้พิจารณาตามลำดับ

จ. ระบบพรรคการเมือง

การพิจารณาระบบพรรคการเมืองนั้น มีผู้ศึกษาและจัดแบ่งไว้หลายลักษณะ แต่โดยทั่วไปแล้วจะจัดแบ่งระบบพรรคการเมืองจากลักษณะของการมีโอกาสที่จะเข้าไปจัดตั้งรัฐบาลหรือการมีอำนาจทางการเมือง หรือการพิจารณาถึงจำนวนของพรรคการเมืองที่จะมีโอกาสในการใช้อำนาจทางการเมือง โดยสามารถจำแนกระบบพรรคการเมืองออกได้ 4 ระบบใหญ่ๆ คือ ระบบพรรคเดียว ระบบพรรคเด่นพรรคเดียว ระบบสองพรรค และระบบหลายพรรค ซึ่งจะได้พิจารณาในรายละเอียดตามลำดับ คือ ³⁹

1. ระบบพรรคเดียว (one-party system) คือในระบบการเมืองนั้น จะมีพรรคการเมืองเพียงพรรคเดียว พรรคอื่นไม่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้ง ที่เห็นได้เด่นชัดที่สุดคือ พรรคการเมืองในประเทศสังคมนิยม เช่น จีนในปัจจุบัน รัสเซีย และยุโรปตะวันออก ช่วงหลังสงคราม

³⁹ โปรดดูรายละเอียดใน Maurice Duverger, Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern States. (London : Lowe and Brydone (Printers) Ltd., 1967). พงศ์เพ็ญ ศกุนตารักษ์, "ระบบพรรคและการเลือกตั้ง" ใน มหาดไทย. ปีที่ 4 ฉบับที่ 39 (มีนาคม, 2522), หน้า 6-23. และลิขิต อีร์เวคิน, พรรคการเมืองและการพัฒนาการเมืองไทย. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 7-9.

โลกครั้งที่ 2 ถึงปี พ.ศ.2533 รวมทั้งประเทศเวียดนาม และลาวด้วย ส่วนในพม่าเกิดระบบพรรคเดียวขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2505-2533 คือในยุคการปกครองโดยระบอบทหาร (military regime) ของนายพลเนวิน ก่อนจะจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไประบบหลายพรรคเมื่อกลางปี พ.ศ. 2533 เหล่านี้เป็นต้น ประเทศเหล่านี้จะมีพรรคการเมืองพรรคเดียวที่ยึดถือลัทธิสังคมนิยม (socialism) ผูกขาดการใช้อำนาจทางการเมือง และมีอำนาจเหนือรัฐบาลในแง่ของการควบคุมและการกำหนดนโยบาย ระบบพรรคเดียว พรรคจึงมีอำนาจและบทบาทกว้างขวางมาก และโดยทั่วไปจะมีอำนาจทางการเมืองสูง บุคคลสำคัญในพรรคการเมืองจะเข้าไปตำแหน่งต่างๆ ทั้งทางการเมือง การทหาร และอื่นๆ กล่าวคือ เป็นทั้งผู้นำพรรค ผู้นำรัฐบาล และผู้นำประเทศในขณะเดียวกัน พรรคการเมืองจึงผูกขาดอำนาจทั้งทางด้านนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ ควบคุมทั้งระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภายในประเทศ

2. ระบบพรรคเด่นพรรคเดียว (one-party dominance) เป็นระบบที่มีพรรคการเมืองหลายพรรค แต่จะมีเพียงพรรคเดียวที่ได้เสียงข้างมากและผูกขาดการเป็นรัฐบาลตลอดระยะเวลาอันยาวนาน โดยได้รับความสนับสนุนจากประชาชนอย่างแข็งแรงทุกสมัยเลือกตั้ง ส่วนพรรคอื่นๆ แม้จะมีตัวแทนอยู่ในรัฐสภาบ้างแต่ก็มีจำนวนน้อยจนไม่อาจจะทำทลายการผูกขาดอำนาจทางการเมืองและการเป็นรัฐบาลของพรรคการเมืองพรรคใหญ่ได้ ส่วนใหญ่จึงเป็นพรรคฝ่ายค้าน พรรคเล็กพรรคน้อย ตัวอย่างของพรรคเด่นพรรคเดียวที่เห็นได้ชัดเจนคือ พรรคองเกรสของอินเดีย ตั้งแต่ยุคของเนรูห์จนถึงยุคของนางอินทิรา คานธี พรรคกิจประชาชน (People's Action Party) ของสิงคโปร์ พรรคเสรีประชาธิปไตย (Liberal Democratic Party) ในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งผูกขาดการเป็นรัฐบาลมาตลอดตั้งแต่ ค.ศ.1955 จนถึงปัจจุบัน รวมทั้งพรรคอัมโน (UMNO Party) ในประเทศมาเลเซียด้วย และพรรครัฐบาลของฟิลิปปินส์สมัยประธานาธิบดีมาร์กอน เหล่านี้เป็นต้น กรณีของสิงคโปร์นั้น พรรคฝ่ายค้านแทบไม่มีบทบาททางการเมืองเลย ส่วนกรณีของญี่ปุ่นพรรคฝ่ายค้านมีบทบาทมากพอสมควร เช่น พรรคสังคมนิยม (Socialist Party) เป็นต้น แต่ก็ไม่สามารถทำลายอำนาจของพรรครัฐบาลได้ จนบางครั้งระบบพรรคการเมืองญี่ปุ่นถูกเรียกว่าระบบพรรคครึ่ง (one and a half party system)

3. ระบบสองพรรค (two-party system) ในระบบการเมืองนั้น จะมีพรรคการเมืองหลายพรรค หรือมากกว่า 2 พรรค แต่จะมีพรรคการเมืองเพียงสองพรรคผลัดเปลี่ยนกัน มีเสียงข้างมากเข้าไปจัดตั้งรัฐบาลและใช้อำนาจทางการเมือง พรรคการเมืองอื่นๆ เป็นเพียงพรรคเล็กพรรคน้อย ไม่สามารถทำลายอำนาจของ 2 พรรคใหญ่ได้ ประเทศที่มีระบบพรรคการเมือง

2 พรรคที่เห็นได้ชัดเจนนี้อาจคือ สหรัฐอเมริกา ได้แก่ พรรคเดโมแครทและพรรครีพับลิกัน และประเทศอังกฤษ ได้แก่ พรรคอนุรักษนิยมและพรรคแรงงาน พรรคการเมืองในระบบสองพรรคถือว่าเป็นระบบที่มีเสถียรภาพและได้ผลดีในทางการเมือง แต่อย่างไรก็ตาม ก็เกิดปัญหาในบางประเด็นคือ พรรคการเมือง 2 พรรคมักมีนโยบายไม่แตกต่างกันมากนักในสาระสำคัญ จนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งประสบปัญหาในการตัดสินใจลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และทำให้พรรคการเมืองทั้งสองเป็นเสมือนพรรคเดียวที่แยกออกเป็น 2 กลุ่ม (groups) เท่านั้น

4. ระบบหลายพรรค (multi-party system) เกิดจากการที่มีพรรคการเมืองหลายพรรค ซึ่งปกติจะมีมากกว่า 3 พรรค หรืออาจมีมากถึง 200 กว่าพรรค เช่น ในประเทศพม่า ในช่วงการเลือกตั้งกลางปี พ.ศ. 2533 หรือในระบบพรรคการเมืองไทย ที่เคยมีพรรคการเมืองมากกว่า 40 พรรคในช่วงการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517 เป็นต้น พรรคการเมืองเหล่านี้มักได้รับความสนับสนุนจากประชาชนอย่างกระจ่างกระจาย คือไม่มีพรรคใดมีที่นั่งมากกว่าพรรคอื่นจนชัดเจน แต่ทุกพรรคจะได้รับเลือกตั้งมีตัวแทนในรัฐสภาในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน โดยอาจจะแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มที่เป็น "พรรคต้อลิบ" หรือมีตัวแทนพรรคละไม่เกิน 9 คน กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่มีตัวแทนในจำนวนปานกลางคือ อย่างน้อยๆ ก็มีอยู่ 10 คน แต่ก็มีจำนวนไม่มาก และกลุ่มที่สามเป็นกลุ่มที่มีตัวแทนจำนวนมากกว่า 2 กลุ่มแรก แต่ก็ไม่มีจำนวนมากจนกลายเป็นพรรคขนาดใหญ่ดังกล่าวแล้ว ดังนั้น ในการจัดตั้งรัฐบาลจึงมักจะออกมาในรูปของการหาพันธมิตร ร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลผสมหลายพรรค ขณะเดียวกันพรรคที่ไม่ได้เข้าร่วมจัดตั้งรัฐบาลก็จะร่วมกันเป็นพรรคฝ่ายค้านเพื่อคานอำนาจกับฝ่ายรัฐบาลหรือเตรียมการจัดตั้งรัฐบาลในโอกาสต่อไป

กรณีของพรรคการเมืองไทยนั้น จะเห็นได้ว่าเป็นระบบหลายพรรคมาโดยตลอด ส่วนใหญ่รัฐบาลที่ถูกจัดตั้งจึงเป็นรัฐบาลผสม มาจากพรรคการเมืองหลายพรรค และก่อให้เกิดปัญหาในการใช้อำนาจทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมาโดยตลอด นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะได้พิจารณาระบบพรรคการเมืองไทยในรายละเอียดในบทต่อไป แต่ในส่วนสุดท้ายของบทนี้จะศึกษาถึงแนวความคิดและทฤษฎี ที่สนทนิตทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องนี้ก่อน

แนวความคิดและกรอบทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติทางการเมือง

1. ทัศนคติ (attitudes) เป็นเรื่องที่นักจิตวิทยาโดยทั่วไปให้ความสนใจศึกษา โดยถือว่าทัศนคติมีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม กล่าวคือ พฤติกรรมของคนมักเป็นไป โดยการมีทัศนคติต่างๆ ที่แตกต่างกัน หรือการเปลี่ยนแปลงทัศนคติก็ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้วยเช่นเดียวกัน นอกจากนี้อิทธิพลในการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติของนักจิตวิทยาที่แพร่หลายเข้ามาสู่การศึกษาในทางการเมืองด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาในสาขาพฤติกรรมทางการเมือง (political behavior) และการศึกษาวิชาจิตวิทยาการเมือง (political psychology) โดยฝ่ายรัฐศาสตร์จะเน้นศึกษาในเรื่องทัศนคติทางการเมือง (political attitude) และเชื่อมโยงไปสู่การศึกษาเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมือง (political ideology) ด้วย ⁴⁰

การศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติทางการเมืองนั้น ส่วนใหญ่จะเน้นศึกษาโดยแยกทัศนคติทางการเมืองออกเป็นมิติต่างๆ (dimensions) เช่น แยกเป็นทัศนคติแบบอำนาจนิยม (authoritarianism) ทัศนคติแบบเสรีนิยม (liberalism) และทัศนคติแบบพวกหัวรุนแรง (radicalism) ทัศนคติแบบอนุรักษนิยม (conservatism) เป็นต้น และนอกจากนี้ การศึกษาทัศนคติทางการเมืองยังมีจุดเน้นศึกษาในประเด็นอื่นๆ อีกด้วย เช่น การศึกษาการอบรมกลุ่มเกลตาทางสังคม (political socialization) ซึ่งศึกษาทัศนคติความสนใจทางการเมือง (political interest) เป็นสำคัญ การศึกษาความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง (political efficiency) และการศึกษาความรู้สึกไว้วางใจทางการเมือง (political trust) ตลอดจนการศึกษาความรู้สึกแปลกแยกทางการเมือง (political alienation) ซึ่งเน้นศึกษาในประเด็นของความรู้สึกขาดพลังอำนาจ (powerlessness) ความรู้สึกปราศจาก

⁴⁰ โปรดดูรายละเอียดใน H.J. Eyesenck, The Psychology of Politics. (London: Routledge and Kegan Paul., 1954). และ L.B. Brown, Ideology. (London: Penguin Book Inc., 1973).

ความหมาย (meaninglessness) ความรู้สึกขาดปทัสถาน (normlessness) และความรู้สึกโดดเดี่ยว (isolation) ทางการเมือง เหล่านี้เป็นต้น ⁴¹

กล่าวโดยสรุปแล้ว การศึกษาทัศนคติทางการเมืองนั้น มีการแบ่งแยกมิติในการศึกษา หรือมีจุดเน้นในการศึกษาแตกต่างกัน และการศึกษาทัศนคติทางการเมืองยังเป็นการศึกษาถึงทัศนคติของปัจเจกบุคคล (individual) และกลุ่มบุคคล (groups) ที่มีต่อแนวความคิด ต่อตัวบุคคล ต่อสถาบันทางการเมืองและองค์กรต่างๆ ในทางการเมืองอีกด้วย เหตุนี้การศึกษาทัศนคติทางการเมืองจึงมีขอบเขตกว้างขวาง สามารถเน้นศึกษาได้ในหลายแนวทางและหลายลักษณะ

2. ลักษณะโดยทั่วไปของทัศนคตินี้ ชาร์ล อาร์. ฟอสเตอร์ ได้สรุปไว้ว่า ทัศนคติเกิดมาจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการคือ ⁴²

ก. ประสบการณ์ต่างๆ ที่บุคคลได้ประสบทั้งจากการพบเห็น พูดคุย ทดลองและอื่นๆ ซึ่งเรียกว่าประสบการณ์โดยตรง (direct experiences) และจากการได้ยิน ได้ฟัง ได้เห็นจากรูปภาพ หรือจากการได้อ่านเกี่ยวกับสิ่งนั้น แต่ไม่ได้พบเห็นหรือไม่ได้ทดลองของจริงด้วยตนเอง เรียกว่าประสบการณ์โดยอ้อม (indirect experiences) ทัศนคติจึงเป็นเรื่องที่เกิดจากการเรียนรู้และเข้าใจ (cognition) ไม่ได้ติดตัวมาตั้งแต่เกิด เหตุนี้บุคคลจะไม่มีทัศนคติต่อสิ่งที่เขาไม่เคยมีประสบการณ์ทั้งโดยตรงโดยอ้อมด้วยเลย

ข. ค่านิยมและการตัดสินใจ ซึ่งจะแตกต่างกันในแต่ละบุคคลและกลุ่มชน บุคคลหรือกลุ่มคนอาจมีทัศนคติต่อสิ่งเดียวกันแตกต่างกันได้ และการที่บุคคลใดหรือกลุ่มใดจะมีทัศนคติที่ดีหรือไม่ดีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ย่อมขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมและค่านิยมหรือมาตรฐานของกลุ่มที่บุคคลนั้นดำเนินชีวิตอยู่

⁴¹ โปรดดูรายละเอียดใน Kenneth Keniston, The Uncommitted: Alienated Youth in American Society. (New York: Harcourt, Brace and World, 1965). and Carole Pateman, Participation and Democratic Theory. (London: Cambridge University Press, 1970).

⁴² Charles R. Foster, Psychology for Life Adjustment. (Chicago: American Technical Society, 1952), p.119.

แอล. คัมป์ลิว. เพอร์กูสัน กล่าวว่า ทักษะคือการแสดงออกของความเชื่อว่าอะไรถูกอะไรผิด ชอบหรือไม่ชอบ ยอมรับหรือปฏิเสธ ซึ่งทักษะนี้จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ ⁴³

ก. องค์ประกอบทางด้านความคิด ความเข้าใจ (cognitive component) ซึ่งทักษะนี้จะแสดงออกมาในลักษณะของความเชื่อว่าอะไรถูกอะไรผิด

ข. องค์ประกอบทางด้านความรู้สึก (affective component) ทักษะนี้จะแสดงออกมาในลักษณะของความชอบหรือไม่ชอบ

ค. องค์ประกอบทางด้านพฤติกรรม (behavioral component) ทักษะที่แสดงออกมาเป็นความพร้อมที่จะกระทำทั้งในลักษณะยอมรับหรือการปฏิเสธ

แอล. แอล. เออร์ลโตน สรุปว่าทักษะเป็นระดับของความมากน้อยในความรู้สึกที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่ง ทั้งที่เป็นบุคคล องค์กร ความคิด สิ่งของ และอื่นๆ โดยความรู้สึกเหล่านี้จะแยกแยะให้เห็นถึงความแตกต่างได้ว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ⁴⁴

ชัตติยา กรรณสูตร ให้ความหมายว่า ทักษะเป็นความรู้สึกที่คนเรามีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งในลักษณะที่เป็นอัตวิสัย (subjective) อันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นหรือสามารถส่งผลให้เกิดการกระทำหรือการแสดงออกที่เรียกว่า "พฤติกรรม" (behavior) ⁴⁵

วิลเลียม ดี ฮาลซี และคณะ เน้นว่าทักษะเป็นการแสดงออกให้รู้ล่วงหน้าว่าพฤติกรรมหรือปฏิกิริยา (reaction) ที่แสดงออกมาจะเป็นไปในเชิงบวกหรือเชิงลบ ชอบหรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ในระดับมากน้อยแตกต่างกันต่อสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวบุคคล

⁴³ L.W. Ferguson, Personality Measurement. (New York: McGraw-Hill Book Co., 1952), p.81.

⁴⁴ L.L. Thurstone, "Attitudes Can Be Measured", American Journal of Sociology, 33 (1958), p.531.

⁴⁵ ชัตติยา กรรณสูตร, "ทักษะในการปฏิบัติงานของข้าราชการ." (รายงานการวิจัยเสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมการวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2514), หน้า 2.

ในทางจิตวิทยา ซึ่งเรียกว่า วัตถุทางจิต (psychological object) เช่น ลักษณะลักษณ์ คำถาวร วลี บุคคล สถาบัน องค์กร หรือความคิดต่างๆ ⁴⁶

นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้แนวความหมายและลักษณะต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติไว้มากมาย ⁴⁷ แต่โดยสรุปแล้ว ทัศนคติคือความเข้าใจ ความรู้สึกและความคิดเห็นของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถานการณ์ ฯลฯ ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ ความคิด ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจและอารมณ์ และค่านิยมของบุคคลแต่ละคน ทัศนคติจะมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลว่าควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร และเนื่องจากทัศนคติเกิดมาจากความสัมพันธ์ระหว่างความคิดความเชื่อของบุคคลกับสิ่งแวดล้อม เหตุนี้ ทัศนคติจึงสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ ถ้าความคิดความเชื่อของบุคคลต่อสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป

3. กรณีทัศนคติทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลก็เช่นเดียวกัน บุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่างก็อยู่ในสภาพแวดล้อมทางการเมือง ซึ่งผ่านเข้ามากระทบทำให้บุคคลแต่ละคนมีประสบการณ์ในทางการเมืองทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมในลักษณะต่างๆ แตกต่างกันไป ประสบการณ์ทางการเมืองดังกล่าวจะมีผลโดยตรงต่อการรับรู้และความเข้าใจของบุคคล และจะก่อให้เกิดความเข้าใจ ความรู้สึกและความคิดเห็นต่อระบบการเมือง ทั้งที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง ภาษาทางการเมือง ผู้นำทางการเมือง ตลอดจนพรรคการเมือง และสถาบันทางการเมืองอื่นๆ ออกมาทั้งในเชิงบวกและลบ หรือทั้งในทางเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย แตกต่างกันไป และเมื่อบุคคลรับรู้และเกิดทัศนคติแล้วก็ย่อมส่งผลให้บุคคลมีพฤติกรรมในทางการเมืองที่เป็นไปตามทัศนคติด้วย เช่น ถ้าบุคคลใดมี

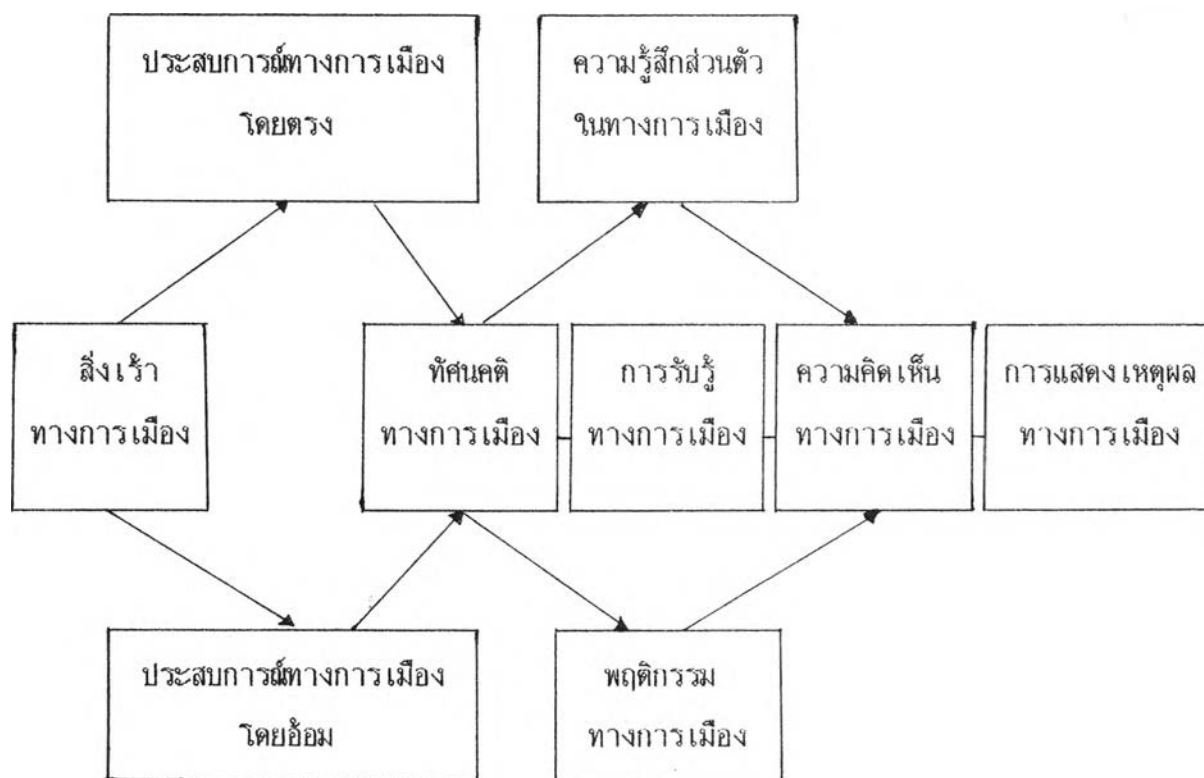
⁴⁶ William D. Halsey and Others, "Attitude and Attitude Measurement", Collier's Encyclopedia 3 (1965), p.240.

⁴⁷ ยกตัวอย่างเช่น Ernest R. Hilgard, Introduction to Psychology (New York: Harcourt, Brace, 1975), p.214. Martin Fishbien, ed., Attitude Theory Measurement (New York: John Wiley, 1967), p.257. H. Shuman and M.P. Johnson, "Attitudes and Behavior", in Annual Review of Sociology 2 (1976), pp.161-207. และชัยอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เกล็ดไทย, 2517), หน้า 55-63. เหล่านี้เป็นต้น

ทัศนคติว่า พรรคการเมืองมีประโยชน์ต่อการรักษาผลประโยชน์ของเขา เพราะเขาเคยมีประสบการณ์ในการเสนอความต้องการต่อพรรคการเมือง และได้รับการตอบสนองกลับในทางที่ดี บุคคลนั้นก็จะจะมีทัศนคติต่อพรรคการเมืองในทางที่ดีด้วย และอาจเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากการไม่เคยไปใช้สิทธิออกเสียง มาใช้สิทธิออกเสียง และใช้สิทธิออกเสียงให้กับพรรคการเมืองที่เขาที่มีทัศนคติที่ดีต่อ หรืออาจสมัครเข้าเป็นสมาชิกพรรคการเมืองพรรคนั้น เหล่านี้เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว การมีทัศนคติทางการเมืองของบุคคลก็เกิดมาจากองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญ 3 ประการดังกล่าวมาแล้ว คือ องค์ประกอบทางด้านความคิดความเข้าใจในทางการเมือง ซึ่งจากองค์ประกอบนี้บุคคลจะแสดงทัศนคติทางการเมืองออกมาในลักษณะของความเชื่อหรือไม่เชื่อ องค์ประกอบทางด้านความรู้สึกทางการเมือง บุคคลจะแสดงทัศนคติทางการเมืองออกมาในลักษณะความชอบหรือไม่ชอบ และองค์ประกอบทางด้านพฤติกรรมทางการเมือง บุคคลจะแสดงทัศนคติทางการเมืองออกมาในลักษณะของการกระทำทั้งที่เป็นการยอมรับหรือปฏิเสธ และจากการศึกษาแนวความคิดและกรอบทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติทางการเมืองมาตามลำดับข้างต้น สามารถแสดงการก่อเกิดทัศนคติทางการเมืองของบุคคลออกได้ เป็นแผนภูมิดังนี้ คือ

แผนภูมิที่ 3 การก่อเกิดทัศนคติทางการเมืองของบุคคล



จากแผนภูมิต้นี้ สิ่งเร้าทางการเมืองซึ่งได้แก่ ผู้สมัครรับเลือกตั้ง พรรคการเมือง ข้าราชการทางการเมือง ฯลฯ จะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้บุคคลที่มีประสบการณ์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ต่อสิ่งเหล่านี้และเกิดทัศนคติทางการเมือง ทั้งที่เป็นทัศนคติในแง่ลบและบวกขึ้น ซึ่งเป็นทัศนคติที่อยู่ในรูปแบบของความรู้สึกส่วนตัว เช่น รู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง หรือรู้สึกเินห่าง (alienation) ทางการเมือง เป็นต้น ในรูปของการรับรู้ทางการเมือง และในรูปของการกระทำ เช่น ไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือไม่ไป เป็นต้น และสิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อการกำหนดความคิดเห็นทางการเมือง และการแสดงเหตุผลทางการเมืองของบุคคลต่อเนื่องกันไปด้วย เพราะฉะนั้นทัศนคติทางการเมืองของบุคคลจึงแสดงออกมาหลายลักษณะแตกต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของเขาต่อสิ่งเร้าทางการเมืองนั่นเอง

สรุปแนวความคิดและกรยบทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำศาสนาอิสลาม, ระบบพรรคการเมือง และทัศนคติทางการเมือง

เนื่องจากสังคมมีการแบ่งแยกคนออกเป็นชั้นชั้นต่างๆ (classes) กล่าวคือ แยกเป็น คนรวยคนจน คนมีสถานะทางสังคม (status quo) สูง คนที่สถานะทางสังคมต่ำ ซึ่งแสดงถึงความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม และโดยทั่วไปนั้นคนที่มีสถานะทางสังคมสูงกว่าคนอื่นในสังคมมักจะมีอยู่จำนวนน้อย เปรียบเสมือนยอดบนของรูปปิรามิด (pyramid) บุคคลเหล่านี้ อาจเป็นบุคคลมีชื่อเสียง ฐานะทางเศรษฐกิจดี มีความรู้ความสามารถพิเศษ หรือเป็นบุคคลที่ประชาชนโดยทั่วไปยกย่องนับถือ พวกเขาจึงอยู่ในฐานะพิเศษ หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าเป็นผู้นำ (leader) ของสังคม โดยผู้นำจะมีอยู่ในทุกกลุ่มของสังคม นับตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน จนถึงระดับสังคมท้องถิ่นและระดับประเทศ บุคคลที่เป็นผู้นำนั้นมักจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มและสังคม มีความสามารถในการชักจูงคนอื่น ๆ ให้เห็นคล้อยตามแนวคิดของเขา และดำเนินการต่างๆ จนบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ เหตุนี้ ผู้นำจึงจะมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่ม (group) หรือผู้ตาม (followers) อย่างใกล้ชิด มีลักษณะของความเป็นผู้นำลักษณะของกลุ่ม เป็นกลไกสำคัญในการกระตุ้นเร่งเร้าการดำเนินการของกลุ่ม ผู้นำจึงมักได้รับการยอมรับและยกย่องจากสังคมอย่างสูง รวมทั้งมีลักษณะเป็นขวัญและกำลังใจของกลุ่มหรือผู้ตามทั้งหลายด้วย

ในสังคมของชาวมุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่จังหวัดปัตตานีก็เช่นเดียวกัน บรรดาผู้นำทางศาสนา นับตั้งแต่จุฬาราชมนตรีไปจนถึงอิหม่าม คอเต็บ และบิหลันที่ประจำอยู่ในแต่ละมัสยิดนั้นก็ล้วนแต่เป็นผู้ผู้นำในสังคมชาวไทยมุสลิม เนื่องจากบุคคลเหล่านี้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในทาง

ด้านศาสนา เป็นที่เคารพยกย่องของประชาชนในสังคมนั้น จนได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนให้เข้าไปดำรงตำแหน่งทางศาสนาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน จะมีลักษณะพิเศษกว่าคณะกรรมการประจำมัสยิดอื่นๆ คือ สามารถดำรงอยู่ในตำแหน่งจนตลอดชีวิต มีหน้าที่จัดการบำรุงรักษามัสยิดและศาสนสมบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย และระเบียบของที่ประชุมแนะนำตักเตือนบวกลบหรือบรรดาชาวไทยมุสลิมให้ประพฤติปฏิบัติศาสนกิจโดยเคร่งครัด รวมทั้งวางระเบียบปฏิบัติภายในมัสยิดเพื่อให้การบำเพ็ญศาสนกิจและพิธีกรรมเป็นไปโดยเรียบร้อย นอกจากนี้ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ยังมีหน้าที่ปฏิบัติออกจากขอบเขตของมัสยิดหรือศาสนสถาน ไปจนถึงการจัดการเกี่ยวกับชุมชนในลักษณะอื่นๆ อีกด้วย เช่น การจัดการเรื่องครอบครัวและมรดกตามพระธรรมวินัย ระวังเรื่องข้อพิพาททางศาสนา และรับผิดชอบเรื่องทั่วๆ ไปที่เกี่ยวข้องกับชุมชนหรือสังฆมรอบๆ มัสยิดนั้น

เหตุนี้ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน จึงมีฐานะเป็นผู้นำทางสังคม (social leaders) อย่างแท้จริง โดยมีฐานะเป็นทั้งผู้นำทางศาสนาอิสลาม (Islamic leader) และผู้นำทางการปกครอง (government leader) ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "อิหม่าม" ถือว่าเป็นผู้นำสูงสุดในมัสยิดและในสังฆมรอบๆ มัสยิดแห่งนั้น และทั้งอิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน นอกจากจะทำหน้าที่ผู้นำในการกระทำกิจกรรมต่างๆ ของสังคมนั้นแล้ว ยังมีสถานะเป็นตัวแทนของสังคมนั้นในการติดต่อกับบุคคลที่มาจากภายนอก กรณีอิหม่ามนั้นยังเป็นตัวแทนของประชาชนในการไปออกเสียงเลือกตั้งคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในระดับสูงขึ้นไปด้วย

ในส่วนของแนวคิดเกี่ยวกับระบบพรรคการเมืองนั้น จะเห็นว่าโดยทั่วไปนั้นพรรคการเมืองเป็นการรวมกลุ่มกันของคณะบุคคลจำนวนหนึ่งที่มีแนวคิดทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในระดับกว้างๆ ในแนวทางเดียวกัน บุคคลเหล่านี้จะร่วมกันกำหนดแนวนโยบายของพรรค และดำเนินกิจกรรมทางการเมืองต่างๆ ร่วมกัน นับตั้งแต่การคัดเลือกสมาชิก การส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้ง การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง การดำเนินงานในรัฐสภา ไปจนถึงการบริหารงานเมื่อมีโอกาสดำรงตำแหน่งได้จัดตั้งรัฐบาล อย่างไรก็ตาม พรรคการเมืองก็มีที่มาหรือการก่อเกิดแตกต่างกัน ทำให้พรรคการเมืองมีการจัดโครงสร้างและการจัดองค์กรแตกต่างกันด้วย นอกจากนี้ การยึดถือแนวความคิดหรือลัทธิอุดมการณ์แตกต่างกัน ก็ส่งผลให้พรรคการเมืองมีแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองแตกต่างกันไปด้วย แต่โดยสรุปนั้นพรรคการเมืองต้องมีการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในลักษณะต่างๆ และมุ่งหมายจะเข้าไปใช้อำนาจทางการเมืองหรือจัดตั้งรัฐบาลบริหารงานไปตามนโยบายที่ได้กำหนดไว้

เนื่องจากพรรคการเมืองมีบทบาทหน้าที่มากมาย ทั้งบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับประชาชน ภายในสังคมและต่อสังคมภายนอก พรรคการเมืองจึงหลีกเลี่ยงไม่พบแต่การที่จะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับประชาชนโดยทั่วไปภายในสังคม นับตั้งแต่การดึงเอาประชาชนเข้ามาสู่พรรคการเมือง (recruitment) การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง (political campaign) การรับรู้ปัญหาของประชาชน และตอบสนองความต้องการของประชาชนและแก้ไขปัญหาต่างๆ บทบาทต่างๆ เหล่านี้ นอกจากจะเป็นการทำหน้าที่ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่จำเป็นของพรรคการเมืองแล้ว ยังเป็นบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวกับการให้การศึกษาทางการเมือง (political education) แก่ประชาชน ทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ และมีประสบการณ์ต่อระบบพรรคการเมือง ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันสำคัญทางการเมืองอีกด้วย

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ (attitudes) นั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากการเรียนรู้ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลทั้งจากประสบการณ์ตรง (direct experience) และประสบการณ์โดยอ้อม (indirect experience) ทัศนคติมีส่วนเกี่ยวข้องกับค่านิยม และการตัดสินใจของค่านิยมของคนในแต่ละชุมชนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างกันด้วย ทัศนคติจึงเป็นการแสดงออกของความเชื่อว่าจะอะไรผิดอะไรถูก ชอบหรือไม่ชอบ ยอมรับหรือไม่ปฏิเสธ ทั้งนี้จะมีองค์ประกอบสำคัญของทัศนคติ 3 ประการคือ องค์ประกอบทางด้านความคิด ความเข้าใจ (cognitive) ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะของความเชื่อว่าจะอะไรผิดอะไรถูก องค์ประกอบทางด้านความรู้สึก (affective) ซึ่งแสดงทัศนคติออกมาในลักษณะชอบหรือไม่ชอบ และองค์ประกอบทางด้านพฤติกรรม (behavioral) ซึ่งแสดงทัศนคติออกมาเป็นความพร้อมที่จะกระทำทั้งในลักษณะยอมรับหรือไม่ปฏิเสธ

โดยแนวความคิดและการอบทฤษฎี 3 แนวทางดังกล่าวมานี้ จะได้นำมาศึกษา "ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำศาสนาอิสลามต่อระบบพรรคการเมืองไทยในจังหวัดปัตตานี" ในประเด็นที่ผู้นำศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี คือ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ซึ่งมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับระบบพรรคการเมืองไทยทั้งโดยตรงและโดยอ้อมมาพอสมควร และเกี่ยวข้องกับหลายลักษณะ กล่าวคือ มีส่วนในการได้พบปะ เจรจากับผู้สมัครและตัวแทนพรรคการเมือง มีโอกาสในการแนะนำประชาชนเกี่ยวกับการเลือกตั้งและพรรคการเมือง รวมไปถึงการไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้สมัครและพรรคการเมืองด้วย บุคคลเหล่านี้ซึ่งมีฐานะเป็นผู้นำศาสนาอิสลามในระดับชุมชนย่อย คือในหมู่บ้านและตำบล จะมีแนวความคิดต่อระบบพรรคการเมืองไทยอย่างไรบ้าง ตั้งแต่แนวความคิดในระดับชอบหรือไม่ชอบ ไปจนถึงแนวความคิดที่แสดงออกมาเป็นคำพูดหรือการแสดงความคิดเห็นและอื่นๆ ทั้งนี้จะเน้นศึกษาเฉพาะลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำ



ศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี คือ อิหม่าม คอเต็บ และบิหลัน ต่อระบบพรรคการเมืองไทย เท่านั้น

งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับผู้นำศาสนาอิสลาม และระบบพรรคการเมืองไทยมีผู้ศึกษาไว้เป็นจำนวนมาก เช่น นิคม สุวรรณรุ่งเรือง ศึกษาชนชั้นนำและโครงสร้างอำนาจของชุมชนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้⁴⁸ พบว่า บุคคลที่เป็นชนชั้นนำของชุมชน คือ บุคคลที่ดำรงตำแหน่งทางการเมือง และบุคคลที่ดำรงตำแหน่งผู้นำศาสนาอิสลาม เพราะบุคคลเหล่านี้มีคุณสมบัติพิเศษ คือดำรงตำแหน่งสูงส่งมาก มีระยะเวลาการดำรงตำแหน่งมานาน มีรายได้สูง เป็นสมาชิกองค์การ เคยผ่านการอบรมมาก ติดต่อกับเจ้าหน้าที่มาก เป็นคนในท้องถิ่นอยู่ในท้องถิ่นมานาน ฯลฯ ชาวลิตบัวรวง โภษิตระกูล ศึกษาผู้นำศาสนาอิสลามกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองในกรุงเทพมหานคร⁴⁹ พบว่า ผู้นำศาสนาอิสลามทุกระดับได้รับการเคารพยกย่องจากชุมชนอิสลามมาก และบรรดาผู้นำศาสนาอิสลามยังมีส่วนร่วมในทางการเมืองสูง ทั้งการติดตามการหาเสียงเลือกตั้ง การสนับสนุนพรรคการเมือง และการปรึกษากับผู้แทนราษฎรในเขตของตน สำหรับโกสิทธิ์ สว่างโรจน์ ศึกษาความสัมพันธ์ทางการเมืองของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้⁵⁰ พบว่า คนไทยแต่ละกลุ่มคือ คนไทยพุทธ คนไทยเชื้อสายจีน และคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามจะมีความสัมพันธ์ทางการเมืองแตกต่างกัน เพราะมีวัฒนธรรม และการศึกษาทางสังคม (socialization) แตกต่างกัน ส่วนคนอื่นที่ศึกษาผู้นำ

⁴⁸ นิคม สุวรรณรุ่งเรือง, "ชนชั้นนำและโครงสร้างอำนาจของชุมชนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531).

⁴⁹ ชาวลิตบัวรวง โภษิตระกูล, "ผู้นำศาสนาอิสลามกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง: ศึกษาเฉพาะกรณีเขตหนองจอก มีนบุรี บางกะปิ พระโขนง" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

⁵⁰ โกสิทธิ์ สว่างโรจน์, "ความสัมพันธ์ทางการเมืองของประชาชนในบริเวณชายแดนภาคใต้" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

และชุมชนชาวมุสลิมในจังหวัดภาคใต้ ก็มีจุดเน้นในการศึกษาแตกต่างกัน แต่ส่วนใหญ่จะมุ่งศึกษาเฉพาะผู้นำหรือชุมชนชาวมุสลิมเป็นหลัก ไม่ได้ศึกษาเชื่อมโยงมาสู่ระบบการเมืองไทยแต่อย่างใด⁵¹

งานที่ศึกษาพรรคการเมืองไทยมีอยู่เป็นจำนวนมาก ยกตัวอย่างเช่น อังชัย แสงประดับ ศึกษาเชิงเปรียบเทียบพรรคการเมืองไทย (พรรคในยุคนี พ.ศ.2498-2514 พบว่า⁵² ทั้งสองพรรค คือพรรคเสรีนิยมคคิลลา และพรรคสหประชาไทย ประสบความสำเร็จในการดำเนินการทางการเมือง แม้ว่าจะมีทุนทรัพย์มากกว่าพรรคการเมืองอื่นๆ ทั้งนี้เพราะสาเหตุจากขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนค่านิยมในสังคมไทยมีลักษณะไม่ส่งเสริมให้พรรคการเมืองมีประสิทธิภาพตามระบอบประชาธิปไตย และทั้ง 2 พรรคยังขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ขาดอุดมการณ์ และการบริหารงานที่ดีอีกด้วย ทวีศักดิ์ พันธุ์สุระ ศึกษาพรรคกิจสังคม พบว่า⁵³ พรรคกิจสังคมถูกครอบงำโดยผู้นำจำนวนน้อย ที่เป็นไปในเชิงของ "กลุ่มคนาธิปไตย" (iron law of oligarchy) พรรคจึงประกอบด้วยกลุ่มเล็กที่ขึ้นกับผู้นำกลุ่ม 2-3 คน จำนวนหลายกลุ่ม การทำงานของพรรคจึงไม่มีรูปแบบประชาธิปไตยแต่อย่างใด และบุญธรรม เลิศสุขีเกษม ศึกษาความ

⁵¹ ยกตัวอย่างงานศึกษาต่อไปนี้ คือ อังคณา บุญสิทธิ์, "บทบาทของผู้นำศาสนาอิสลามกับปัญหาอาชญากรรมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2525). อุทัย หิรัญโต, มุสลิมในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย) (เอกสารโรเนียว). และวินัย สมะออน, บทความรวมการอิสลามประจำมัสยิดศาสนาอิสลามในประเทศไทยโดยสังเขป หมายเหตุ ระเบียบเกี่ยวกับมัสยิด (ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ จังหวัดยะลา). (เอกสารโรเนียว).

⁵² ร.ต.ต. อังชัย แสงประดับ, "การศึกษาเชิงเปรียบเทียบพรรคการเมืองไทย: ศึกษาเฉพาะกรณีพรรคเสรีนิยมคคิลลา กับพรรคสหประชาไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517).

⁵³ ทวีศักดิ์ พันธุ์สุระ, "การต่อสู้ทางการเมืองของพรรคการเมืองไทย: ศึกษากรณีพรรคกิจสังคม" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529).

แตกแยกในพรรคประชาธิปัตย์ กิจสังคม และชาติไทย พบว่า⁵⁴ ความแตกแยกภายในพรรคการเมืองมีมาทุกยุคทุกสมัย เนื่องจากความขัดแย้งระหว่างสมาชิกชั้นนำของพรรค และระหว่างกลุ่มต่างๆ ภายในพรรค เพราะเรื่องการแข่งขันผลประโยชน์เป็นสำคัญ รวมทั้งเรื่องส่วนตัวระหว่างบุคคลด้วย

นอกจากนี้ก็มีผู้ศึกษาพรรคการเมืองไทยไว้อีกเป็นจำนวนมาก⁵⁵ แต่ส่วนใหญ่จะเน้นศึกษาถึงประวัติความเป็นมา ผู้สมัครกับพรรคการเมือง พรรคการเมืองกับผู้สนับสนุน และการดำเนินบทบาททางการเมืองของพรรคการเมืองและสมาชิกพรรค เป็นต้น ส่วนงานที่ศึกษาทัศนคติของกลุ่มบุคคลต่อระบบพรรคการเมืองไทยที่นับว่าเป็นงานศึกษาที่ใกล้เคียงกับงานศึกษาเรื่องนี้ ก็คือ งานของ อานนท์ ภักดีวงศ์ ศึกษาทัศนคติของผู้นำพรรคการเมืองไทยที่มีต่อรูปแบบพรรคการเมือง⁵⁶ โดย อานนท์ ศึกษาผู้นำพรรคการเมือง 10 พรรค คือ พรรคกิจสังคม ประชาธิปัตย์ ชาติประชาธิปไตย ประชากรไทย ชาติไทย ก้าวหน้า สังคมประชาธิปไตย ประชาเสรี ปวงชนชาวไทย และพลังใหม่ ใช้วิธีการออกแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่าง (sampling) จำนวน 281 คน แล้วนำมาแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมาสมบูรณจำนวน 106 ชุด มาประมวลผลในเชิงสถิติ และพบว่าผู้นำพรรคทั้ง 10 พรรค

⁵⁴ บุญธรรม เลิศสุวิเกษม, "ความแตกแยกภายในพรรคการเมืองไทย: ศึกษาเปรียบเทียบพรรคประชาธิปัตย์ พรรคกิจสังคม และพรรคชาติไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531).

⁵⁵ ยกตัวอย่างเช่น ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, "กำเนิดพรรคการเมืองในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2510).
 สลาตีช ชวะโนทัย, "การเลือกสรรผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคการเมืองไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532).
 นิโรจน์ ขอดคงประเสริฐ, "ฝักฝ่ายทางการเมือง: ศึกษากรณีการแบ่งแยกฝักฝ่ายภายในพรรคประชาธิปัตย์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).
 และวิภา เรื่องสกุล, "การก่อตั้งและพัฒนาการของพรรคชาติไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

⁵⁶ อานนท์ ภักดีวงศ์, "ทัศนคติของผู้นำพรรคการเมืองไทยที่มีต่อรูปแบบพรรคการเมือง" (สารนิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530).

ดังกล่าว มีแนวความคิดกำลังก้ำกึ่งกันระหว่างรูปแบบพรรคที่เน้นประชาธิปไตยและรูปแบบพรรคที่เน้นหลักเหตุผลและประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ภูมิหลังทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง มีความสัมพันธ์กับทัศนคติของผู้นำของพรรคการเมืองด้วย อย่างไรก็ตาม งานศึกษานี้ก็เป็นการศึกษาในกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้ดำเนินการในพรรคการเมืองโดยตรง กล่าวคืออยู่ในฐานะผู้นำระดับต่างๆ ของพรรค และมีความเป็นตัวแทนของพรรคโดยตรงด้วย ซึ่งไม่ใช่กรณีที่เน้นศึกษากลุ่มบุคคลที่อยู่ภายนอกพรรค และไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในพรรคในฐานะสมาชิกชั้นนำของพรรคแต่อย่างใด เหตุนี้ งานศึกษาเรื่อง "ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำศาสนาอิสลามต่อระบบพรรคการเมืองไทยในจังหวัดปัตตานี" จึงมีจุดเน้นในการศึกษาต่างจากงานศึกษาดังกล่าว กล่าวคือมีหน่วยของการศึกษา (unit of analysis) แตกต่างกัน และประเด็นของการศึกษาเกี่ยวกับพรรคการเมืองแตกต่างกัน ขณะที่งานของอาานนท์ เน้นที่ทัศนคติต่อรูปแบบพรรค แต่งานศึกษานี้จะเน้นที่ทัศนคติต่อพรรคการเมืองไทยทั้งระบบ

จากการพิจารณารวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาโดยสังเขปดังกล่าว ต่อไปนี้จะเป็นการศึกษาในบทที่ 3 เกี่ยวกับประวัติพรรคการเมืองไทย และพรรคการเมืองที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดปัตตานี เพื่อปูพื้นฐานเกี่ยวกับศึกษาลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำศาสนาอิสลามในระดับต่อไป